

ขบวนการพุทธใหม่ : ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย
New Buddhist Movement: Women with Religious Role in Thailand

พระระพิน พุทธิสาโร

Phra Raphin Buddhiso, Ph.D.

Lecturer of Graduate school, Faculty of Social Science

อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์

บทคัดย่อ

ผู้หญิงกับบทบาททางศาสนาเป็นสิ่งที่อยู่คู่กัน ในศตวรรษใหม่ความเป็นเพศถูกขับเคลื่อนสู่การแสดงออกทางศาสนาสู่สถานะความเป็นนักบวช หรือการมีส่วนร่วมทางศาสนาในประเทศไทย ซึ่งนับได้ว่าเป็นการขับเคลื่อนอย่างใหม่ภายใต้บริบทเดิม โดยเฉพาะเพศสถานะภิกษุณีที่เป็นประเด็นขัดแย้งทางพุทธธรรมวินัยในปัจจุบัน แม้ซีกับการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างแข็งขัน หรือกลุ่มสตรีกับบทบาทสร้างสรรค์พระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกาที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างมีส่วนร่วม จากหลักฐานที่ปรากฏเท่ากับเป็นการยืนยันบทบาทของสตรีกับพระพุทธศาสนา หรือสตรีเพศกับบทบาทที่แสดงออกต่อศาสนาอย่างมีส่วนร่วมในมิติของการขับเคลื่อน เปลี่ยนผ่านอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นและเพิ่มมากขึ้น

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทกลุ่มสตรีเพศกับการทำงานและสร้างสรรค์พระพุทธศาสนาที่นับเป็นปรากฏการณ์อย่างใหม่ในสังคมไทย โดยใช้การศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ : ขบวนการพุทธใหม่, ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนา, เพศวิถี

Abstract

Women and religious role have always been together. In the new century, gender has become a movement of religious expression through priest or having a religious participation in Thailand. This is the new movement within the same context especially a case study of a conflict issue of Bhikkuni in the current Dhamma regulations. From the evidence showed that Nun has played an important role in Buddhism and women who is a Buddhist layman has also played a significant role in order to create a new participatory movement. This is to confirm that ladies are being a part of movement dimension for enhancing a new transformation. The purpose of this academic article was to study role of Buddhist women with a contribution of new Buddhist movement in Thai society. Documentary analysis from related research and literature was being used for this article.

Keywords: New Buddhist Movement, Women with Religious Role

บทนำ

ประเด็นทางสังคมและศาสนากรณีสตรีกับการบวชเกิดขึ้นมาเป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาบ่อยครั้งล่าสุดกรณีการไม่ให้ภิกษุณีเข้าไปทำความเคารพพระบรมศพที่สำนักพระราชวัง^๑ ไกลไปอีกหน่อยมีความขัดแย้งในประเด็นเรื่องการบวชภิกษุณีจำนวน 47 รูปที่เกาะยอ จังหวัดสงขลา^๒ จนกระทั่งคณะสงฆ์ต้องประชุมและมีมติยืนตาม คำสั่งของกรมหลวงชินวรสิริวิวัฒน์ ที่ออกมาห้ามมิให้พระภิกษุทำการบวชภิกษุณีในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2477 ซึ่งเป็นคำสั่งที่เคยห้าม “สาละ-จงดดี” ที่นับเป็นปฐมของคำสั่งห้ามจากคณะสงฆ์ไทย หรือการพยายามเสนอร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับแม่ชีแต่ก็ตกไป ทั้งหมดเป็นประเด็นที่จะต้องมีการหยิบขึ้นมาพูดในฐานะที่เป็นประเด็นทางสังคมและควรรหาทางออกร่วมกันระหว่างกลุ่มสตรีเพศ และหรือกลุ่มที่สนับสนุนเพศผู้หญิงให้บวชเป็นภิกษุณี รวมไปถึงบทบาทแม่ชี บทบาทของสตรีกับการทำงานสาธารณะศาสนาในมิติของผู้หญิง ซึ่งประเด็นเหล่านี้ถูกขับเคลื่อนด้วยความเป็นเพศ^๓ ซึ่งปรากฏในงานวิจัยหลายชิ้นสะท้อนให้เห็นถึง “เพศกับศาสนา”^๔ นับเป็นมิติใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย หากเราตีความว่าการบวชภิกษุณีครั้งแรกให้กับพระนางมหาปชาบดีโคตตี คือนัยยะของ การมอบพื้นที่ของผู้หญิงให้กับพื้นที่ทางศาสนาที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล ซึ่งในรูปแบบสังคมเดิมนับแต่อดีตผู้หญิงกับศาสนาเป็นเรื่องที่แยกส่วนกันชัดเจน แต่ในปัจจุบันภาพลักษณ์เหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงไปนับเป็นความเคลื่อนไหวใหม่ในมิติของความเป็นพุทธศาสนา (New Buddhist Movement) ผ่านความเป็นเพศ ซึ่งในบทความนี้จะได้วิเคราะห์ลงรายละเอียดถึงขบวนการพุทธใหม่ผ่านความเป็นเพศและสะท้อนคิดต่อพื้นที่ของหญิงกับศาสนาในประเทศไทยนับแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

^๑ ธรรมลีลา-ฉัตรสุมาลย์, (2560). ภิกษุณีห้ามเข้า, มติชนสุดสัปดาห์, 37 (1899) : 69.

^๒ ทัพยสถานธรรมภิกษุณีอาราม เกาะยอ จ.สงขลา เป็นองค์การกุศลที่ก่อตั้งขึ้น โดยท่านภิกษุณีธัมมทีปา (อดีตแม่ชีณัฐทิพย์ อนุพันธ์), ออนไลน์ : <http://www.thippayasathandhamma.com/> เข้าถึงเมื่อ ๑ มกราคม ๒๕๖๐

^๓ คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง, ความศักดิ์สิทธิ์ของนักบวชสตรีและภิกษุณีสงฆ์.มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๙ - ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๙. https://www.matichonweekly.com/column/article_17880

^๔ มนตรี สิริระโรจนานันท์ (สืบดวง). สตรีในพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), นางวีรนุช พรหมจักร, บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล : Women in Buddhism of Buddha's era, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง), ออนไลน์ : <http://www.mbuslc.ac.th>. เข้าถึง ๑๑ มกราคม ๒๕๖๐

Female monks barred from paying respects



SANITSUDA EKACHAI
FORMER EDITORIAL
PAGES EDITOR

11 Jan 2017 at 04:30

NEWSPAPER SECTION: NEWS

16,257 viewed 12 comments



A row of female monks (left), after being barred from paying respect to the late monarch, paid respect to the monks who are escorted into the Grand Palace to attend the royal ceremony. (Photo Courtesy Songdammakalyani Monastery)

ภาพที่ ๑ กรณีความขัดแย้งว่าด้วยภิกษุณีห้ามเข้าวังด้วยเหตุไม่มีสถานะของนักบวช ปรากฏเป็นภาพข่าว และสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ [ที่มาภาพ : Bangkokpost, 12 January 2017]

ขบวนการพุทธใหม่ภายใต้นิยามที่ต่างไป

“ขบวนการพุทธใหม่” ปรากฏในงานเรื่อง Buddhism with Open Eyes : Belief and Practice of Santi Asoke ของมาเรีย-เลนา เฮกิลลา-ฮอร์น^๕ ที่วิจัยเกี่ยวกับสันตอโศกและธรรมกาย ซึ่งผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการ การก่อตัวของทั้ง ๒ สำนัก ที่เกิดขึ้นภายใต้ความขัดแย้ง เป็นเอกเทศ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ แต่ทั้ง ๒ สำนักกลับได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทุนทางเศรษฐกิจในสังคม สอดรับกับแนวคิดของปีเตอร์ เอ แจคสัน^๖ ใน Buddhist, Legistamation and Conflict, The Political Function of Urban Thai Buddhist ที่มองภาพความเคลื่อนไหวของขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทยผ่านธรรมกาย และสันตอโศกว่า “เป็นปรากฏการณ์การเติบโตของชนชั้นกลางใหม่ที่เลือกรับกลุ่มใหม่ มากกว่าที่จะรับคณะสงฆ์ที่รัฐสนับสนุนเป็นตัวแทนกลุ่มชนชั้นสูงและปกครองโดยชนชั้นสูง ในขณะที่คณะสงฆ์ของกลุ่มสามัญชนคือธรรมกายและสันตอโศกนั้น สนับสนุนโดยกลุ่มที่อ่อนแอทางด้านการเมือง แต่เข้มแข็งในด้าน

^๕Marja-Leena Heikkilä-Horn, *Buddhism with Open Eyes : Belief and Practice of Santi Askok*, (Bangkok : Fah Apai Co.Ltd.1977), p. 46.

^๖Peter A. Jackson. *Buddhist, Legistamation and Conflict, The Political Functoin of Urban Thai Buddhist*. (Singapore, 1989), pp 9-10.

พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย Buddhist Innovation for Developing Thailand การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 ระดับนานาชาติครั้งที่ 2, 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น The 4th National and the 2nd International Conferences 2017 Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen campus, 31 march 2017

เศรษฐกิจ” ในบทความชื่อ “The New Buddhist Movement in Thailand : An Individualistic Revolution, Reform and Politic Dissonance” ที่เขียนโดย Jim แอล เทเลอร์^๗ ที่มองทั้งธรรมกายและสันติอโศกคล้าย ๆ กันว่าเป็น “กลุ่มที่วิพากษ์ระบบสังคมไทยอย่างรุนแรง” รวมไปถึงเป็น “ประดิษฐ์กรรมสร้างสรรค์ของชนชั้นกลาง” อันเนื่องด้วยเหตุผลว่าชนชั้นกลางเป็นสมาชิกของทั้ง ๒ สำนัก นอกจากนี้ Jim แอล เทเลอร์ ยังมองเฉพาะในส่วนของสำนักสันติอโศกว่า “เป็นกลุ่มที่พยายามเชื่อมต่อระหว่างอดีตและปัจจุบัน เพื่อหันกลับไปสู่ค่านิยมสังคมแบบชาวพุทธที่เคยมีในอดีต สู่การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่กลุ่มทางศาสนา โดยรักษาสภาวะปัจเจกบุคคล” ทั้งนี้เขายังมองแบบจำเพาะอีกว่า “ขบวนการสันติอโศกมองตนเองเป็นรูปแบบของสังคมแห่งอนาคต” นอกจากนี้ในบทความของ พระมหาสมพงษ์ สนต์จิตโต^๘ และพระระพี นพพิสิโร^๙ ได้ให้นิยาม “ขบวนการพุทธใหม่” ที่มีลักษณะการเกิดขึ้น ผ่านปรากฏการณ์ “ใหม่” ในประเทศไทยของกลุ่มพระพุทธรศาสนาจนกระทั่งเกิดผลเป็นมิติลักษณะ ๆ อย่างใหม่ที่จำเพาะไปจากเดิม ดังในงานของ โรรี แม็คเคนซี^{๑๐} เรื่อง New Buddhist Movement in Thailand : Toward an Understand of Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke และในงานวิจัยระดับปริญญาเอกของ โรเดอริค แม็คเคนซี^{๑๑} ได้ให้ความหมายว่า เป็นการขับเคลื่อนขบวนการกลุ่มที่มีภาพลักษณ์แตกต่างไปจากเดิม ในทัศนะของฉัตรทิพย์ นาถสุภา^{๑๒} ให้นิยามของกลุ่มพลังทางศาสนาอย่าง “ผีบุญ” เป็นกลุ่มเคลื่อนไหวที่มีมิติทางศาสนาต่อการขับเคลื่อนในตัว และคำนี้เคยถูกนำมาใช้เรียก สำนักสวนโมกข์ของพุทธทาส และกลุ่มสันติอโศก^{๑๓}

เมื่อพิจารณาในภาพรวมสรุปได้ว่า “ขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย” หมายถึง หมู่ กลุ่มคณะ ที่ขับเคลื่อนพระพุทธรศาสนาอย่างมีความสัมพันธ์กับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีผลต่อสังคมในวงกว้าง ซึ่งเป็นทั้งการสนับสนุน ชัดแย้ง วิวาทะ การตีความ ให้คำ ให้เหตุผลที่แตกต่าง แต่ทั้งหมดเกิดขึ้นภายใต้ร่มเงาของพระพุทธรศาสนา ทั้งเกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ต่อรับความเปลี่ยนแปลงในสังคม ไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาขององค์กรหรือหน่วยงานใดได้ แต่เกิดขึ้นภายใต้ความเป็นปัจเจกเชิงกลุ่ม เพื่อสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ซึ่งในการศึกษานี้จะได้จำแนกกลุ่มทางพระพุทธรศาสนาใน

^๗ Jim L.Taylor. “The New Buddhist Movement in Thailand : An Individualistic Revolution, Reform and Politic Dissonance, *Journal of Southeast Asian Studies* , (March 1990).

^๘ Ven.Phra Maha Somphong Santacitto. New Buddhist Movement in Thailand : Mainstream Socially Engage Buddhism ? in *Global Recovery The Buddhist Perspective. The 7th International Buddhist Conference, 23-25 May 2553/2010, Thailand.* pp.369-370.

^๙ พระระพี นพพิสิโร. “การศึกษาเชิงสำรวจขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย” ใน *พระพุทธรศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตโลก*, รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธรศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, ๒๓-๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓ (กรุงเทพมหานคร : เซ็นจูรี, ๒๕๕๓), หน้า ๕๘๘-๖๑๕.

^{๑๐} Rory Mackenzie, “New Buddhist Movement in Thailand : Toward an Understand of Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke”, pp. 105-115.

^{๑๑} Roderick Mackenzie. An Analysis of the Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke Movements and their Approaches to Spiritual Development A Thesis Submitted in partial fulfillment of the requirement of the University of for the degree of Doctor of Philosophy. 2005.

^{๑๒} กบฏผู้มีบุญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.๒๔๔๔-๒๔๔๕. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พรเทพย์ อันทระกุล, อัจฉราพร กมฺุทพิสมัย บรรณาธิการ, *ความเชื่อพระศรีอารีย์ และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์, ๒๕๒๗).

^{๑๓} พระอนันต์ เสนาพันธ์, *คำสอนเดี๋ยงถีย์*, (กรุงเทพมหานคร : องค์การพิทักษ์พุทธศาสนา อภิธรรมมูลนิธิ, ๒๕๒๒) และ *ภิกษุมหาโจร*, (กรุงเทพมหานคร : บุรพาสาร์, ๒๕๒๐).

ลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมไทยผ่านปรากฏการณ์ที่เห็นและสัมผัสได้ โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ และไม่เป็นระบบ อย่างเป็นองค์กรและไม่เป็นองค์กร เป็นขบวนการกลุ่มภายใต้ความเป็นพระพุทธรศาสนา และ/หรืออิงแอบอยู่ก็ตาม ซึ่งสามารถจำแนกและจัดกลุ่มได้ผ่านปรากฏการณ์ ความเคลื่อนไหว และการนำเสนอต่อสาธารณะได้

สตรีเพศกับการเข้าถึง และบทบาทต่อพระพุทธรศาสนา

กลุ่มเพศวิถี หมายถึง กลุ่มชาวพุทธที่มีแนวคิดเรื่อง ความเป็นเพศ มาเป็นเหตุผล กรอบคิดและการแสดงออกอย่างมีส่วนร่วมทางพระพุทธรศาสนา ทั้งการนับถือ ปฏิบัติ ที่มีมุมมองผ่านความเป็น “เพศ” โดยอาศัยแนวคิด แนวปฏิบัติ และเหตุการณ์จากคัมภีร์ทางพระพุทธรศาสนา ในการให้คำอธิบาย ร่วมกับแนวคิดด้วยเพศ ตามทฤษฎีตะวันตก ซึ่งผลที่เกิดขึ้น มีกลุ่มบุคคลได้ศึกษา สร้างคำอธิบาย ปฏิบัติทดลอง ด้วยเชื่อว่า จะตอบสนองกระบวนการแห่งเพศได้ เช่น นรินทร์ กลิ่ง^{๑๔} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์^{๑๕} พระโพธิวิโส พระภิกษุชาวอังกฤษ เจ้าอาวาสวัดป่าที่ออสเตรเลีย ที่ให้การสนับสนุนและจัดบวชภิกษุณี ที่ออสเตรเลีย จนกลายเป็นข้อขัดแย้งในกลุ่มศิษย์วัดป่าสายหลวงพ่อบุชา^{๑๖} และอีกกลุ่มใช้แนวคิดเรื่องเพศมาขับเคลื่อนประหนึ่งเป็นการส่งเสริมสนับสนุน หรือควรให้เกิดขึ้น เช่น พระมโน เมตตานันโท^{๑๗} ลลิตา ยาวังเสน สุวิดา แสงสีหนาท^{๑๘} โดยทุกท่านให้ความสำคัญต่อการบวชภิกษุณีของพระพุทธรเจ้าในครั้งพุทธรกาล โดยมองว่าเป็นศาสนาแรกในโลกที่เปิดโอกาสให้กับสตรี รวมทั้งมุ่งมองไปถึงศักยภาพสตรีในการศึกษาปฏิบัติธรรม ดังทัศนะที่ว่า

พระพุทธรเจ้าทรงประกาศรับรองศักยภาพทางจิตวิญญาณของผู้หญิงว่าเสมอและทัดเทียมกับผู้ชายจึงอนุญาตให้ผู้หญิงสามารถเป็นนักบวชได้ เพศสรีระ(sex) และจิตมีได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม นัยนี้แสดงว่าหญิงและชายมีศักยภาพในการบรรลุธรรมที่เท่าเทียม^{๑๙}

^{๑๔} นรินทร์ ภาษิต, แดงการณเรื่องสามเณรี วัดนารีนวรงค์, ฉลอง สุนทวณิชย์ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๐-๑๒๐ แต่ในบทความของนิตี เอียวศรีวงศ์ “หม่อมแอนนากับการเกิดใหม่” ในมติชนสุดสัปดาห์ (๓-๙ ธ.ค.๒๕๕๓, (๓๑) ๑๕๖๑ : ๒๐) ที่มองเห็นว่า “...เธอเอาราชสำนักไทยเป็นกรณีตัวอย่างที่ชัดเจนของการกดขี่ผู้หญิง...”

^{๑๕} ภิกษุณีธัมมันทา, การสืบสายภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา, (กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒๐.

^{๑๖} ท่านได้แปลงานเกี่ยวกับภิกษุณีเป็นภาษาไทยและพร้อมจัดพิมพ์เผยแพร่ มีแนวคิดที่สนับสนุนการบวชภิกษุณี เป็นการสื่อสารสาธารณะกับคนในสังคมไทย ดูรายละเอียดเสริมใน [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammalight.com/th/th-correspondence.html> (๒๒ กันยายน ๒๕๕๔).

^{๑๗} พระมโน เมตตานันโท, เหตุเกิด พ.ศ.๑ : เล่ม ๒ วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระอาทิตย์, ๒๕๔๕), หน้า ๙๓-๑๓๐.

^{๑๘} สุวิดา แสงสีหนาท. นักบวชสตรีไทยในพระพุทธรศาสนา : พลังขับเคลื่อนคุณธรรมสู่สังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์กรมหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๑๙} ลลิตา ยาวังเสน, การต่อรองเชิงพื้นที่ของนักบวชหญิง: กรณีศึกษาสามเณรีในสำนักปฏิบัติธรรมหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

ดังนั้น แนวคิดเรื่อง “เพศ” ในบริบททางศาสนาถูกนำมาเป็นประเด็นทางสังคม ทั้งมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้แนวคิดสตรีนิยม (Feminism) พร้อมนำเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลมาเป็นเหตุในการแสวงหาผลต่อความเป็นเพศเชิงพื้นที่ทางศาสนา กรณี นรินทร์ กิ่ง และฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่มุ่งต่อการศึกษาปฏิบัติโดยตรง โดยไม่ได้สนใจความเป็นเพศมากนักเมื่อเทียบกับกลุ่มแรก โดยเป็นกลุ่มที่ใช้ความเป็นเพศสตรีกับการปฏิบัติธรรมตามจารีตที่เคยมี เช่น การเป็นอุบาสิกา หรือการบวชชี เช่น แม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ก.เขาสวนหลวง เป็นต้น

สำหรับกลุ่มขบวนการเพศวิถี (Gender Ways)^{๒๐} หรือกลุ่มที่ขับเคลื่อนด้วยความเป็นเพศโดยเจาะจงไปที่เพศ “ภิกษุณี” ปรากฏในสังคมไทยโดยนรินทร์ ภาษิต (พ.ศ.๒๕๑๗-) ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ และภิกษุณีธัมมนันทา และต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งอาจจำแนกและอธิบายถึงความเป็นมา และพัฒนาการในแต่ละช่วงแต่ละกลุ่มได้ ดังนี้

๑ กลุ่มสตรีเพศในฐานะภิกษุณี คือ กลุ่มที่ใช้เพศแห่งความเป็นภิกษุณี หรือการเรียกร้องการบวชภิกษุณี เป็นแนวทางขับเคลื่อน^{๒๑} มีแนวคิดเรื่องสิทธิทางเพศ สิทธิสตรีในการเข้าถึงและปฏิบัติตนตามหลักศาสนา ด้วยการคาดหวัง มุ่งหวัง และจะกระทำให้เกิดมีภิกษุณี ในประเทศไทย^{๒๒} ซึ่งสามารถแสดงถึงพัฒนาการได้ใน ๔ ช่วงด้วยกัน กล่าวคือเป็นประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวภิกษุณีในประเทศไทย เพื่อชี้ว่ามีความพยายามในการรื้อฟื้นมาตลอดแต่ไม่ได้รับความสนใจ การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันให้เกิดภิกษุณีไทย การทดลองไปสู่การบวช การพัฒนากลุ่มเพื่อบวชไปสู่การยอมรับต่อเพศภิกษุณี ซึ่งสามารถให้รายละเอียดได้ คือ

พัฒนาการระยะที่ ๑ เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๐ โดยนายนรินทร์ ภาษิต ชาวนนทบุรี ที่รับราชการจนเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดและมีบรรดาศักดิ์เป็น “พระพนมสารนรินทร์”^{๒๓} ก่อนลาออกมาเป็นนักการเมืองหัวก้าวหน้า เกรตรง และปากกล้า^{๒๔} เคยทำหนังสือถึงสมเด็จพระสังฆราช “ทูลเชิญให้สละทรัพย์สินสมบัติอันมากจนล้นพระตำหนักออกเสีย เพื่อเป็นตัวอย่างแก่พุทธศาสนิกชน” ในขณะที่เทศน์สอนให้ชาวบ้านบริจาคทาน แต่ตนเองกลับสะสมทรัพย์ที่มีผู้บริจาค ผลนรินทร์โดนข้อหา “หมิ่นประมาทสมเด็จพระสังฆราช”

^{๒๐} รศ.วราวุฒิ ภูริสินสิทธิ์ ให้ความหมายของคำว่า Gender (ความเป็นเพศ) หมายถึง องค์ความรู้ที่สร้างความหมายให้กับความแตกต่างทางร่างกาย เป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจิตวิทยา ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ความเป็นเพศเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม เป็นการจัดการทางสังคมของความแตกต่างระหว่างเพศในด้านต่าง ๆ ที่มา : ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๑ (ธันวาคม ๒๕๕๘ - มกราคม ๒๕๕๙). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.semsikkha.org/pacarayasarn/article๐๑/woman/pacaarticle_woman_๐๒.doc. (๒๒ ก.ย.๕๓).

^{๒๑} การเรียกร้อง สัมพันธ์ถึงการถอดรื้อความคิดที่เป็นกรอบคิดเดิม จากเดิมที่เคยสยบยอมต่อชะตากรรมที่ไม่ได้กำหนดในฐานะมนุษย์นิยม การได้รับอิทธิพลทางความคิดของตะวันตก(Westernism) ในเรื่องของเหตุผล ปัญญา ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมที่ไม่ยอมรับต่อชะตากรรมของสิ่งสร้าง ที่ตนเองในฐานะเป็นมนุษย์ไม่ได้สร้าง การเรียกร้อง ผ่านแนวคิดสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์คนหนึ่งจะพึงกระทำได้ ดูรายละเอียดใน ธีรยุทธ บุญมี, **ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**, (กรุงเทพฯนคร : สายธาร, ๒๕๕๗), หน้า คำนำ และ บทที่ ๑-๑๐.

^{๒๒} ณิชชา วาสิงหน, “การแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, **ชีวประวัติ : นรินทร์ (กิ่ง) ภาษิต**, [ออนไลน์],แหล่งที่มา <http://www.geocities.com/siamintellect/intellects/narintara/biography.htm>. (๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๑).

^{๒๔} ในทัศนะของ ดร.วีรกร ตรีเศส มองว่าพฤติกรรมของ นรินทร์ ภาษิต เป็นพฤติกรรมแบบ "อารยะขัดขืน หรือ Civil Disobedience", ใน อาหารสมอง, **มติชนรายสัปดาห์** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑๓๓๙, (๑๔ เมษายน ๒๕๕๙),

พระสังฆราช" กิตติศัพท์ของนรินทร์จึงเป็นดังนามยอกใจของประดาผู้มีอำนาจวาสนาในสมัยนั้น และสิ่งหนึ่งนั้นที่นรินทร์สร้างเป็นประวัติศาสตร์ไว้ในเมืองไทยก็คือ การฟื้นฟูวงศ์ภิกษุณี^{๒๕}

เจตนารมณ์ของนรินทร์ที่ปรากฏผ่าน “แถลงการณ์” นัยหนึ่งต้องการให้พุทธศาสนาไทยครบพุทธบริษัท ๔ โดยยึดโยงกรอบคิดของพระพุทธศาสนาเช่นในครั้งพุทธกาล นรินทร์จึงรณรงค์ให้ บวชผู้หญิง โดยเริ่มแรกได้ให้บุตรสาว ๒ คน คือสาระและจงดี พร้อมสตรีอีก ๖ คน บวชเป็นภิกษุณีและสามเณรี ดังปรากฏเป็นหลักฐานใน **แถลงการณ์เรื่องสามเณรีวัตรนารีวงศ์**^{๒๖} เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ผลของความพยายามในครั้งนั้น นรินทร์ถูกโจมตีจากสื่อโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์อย่างหนักว่า “เป็นผู้บ่อนทำลายพระพุทธศาสนา” ในส่วนคณะสงฆ์ได้มีคำสั่งสมเด็จพระสังฆราชกรมหลวงชินวราลงขันวิวัฒน์^{๒๗} วัตถุประสงค์เรื่อง ห้ามพระเณรไม่ให้บวชหญิงเป็นบรรพชิต ประกาศแต่ วันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๑ ว่า

หญิงซึ่งจักได้สมมติตนเป็นสามเณรี โดยถูกต้องพระพุทธานุญาตนั้น สำเร็จด้วยนางภิกษุณีให้บรรพชา เพราะพระองค์ทรงอนุญาตให้นางภิกษุณีมีพรรษา ๑๒ ล่วงแล้วเป็น ปวัตตินี คือเป็นอุปัชฌาย์ ไม่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นอุปัชฌาย์ นางภิกษุณีหมดสาบสูญขาดเชื้อสายมานานแล้ว เมื่อนางภิกษุณีผู้รักษาขนบธรรมเนียมสืบต่อสามเณรีไม่มีแล้ว สามเณรีผู้บวชสืบต่อมาจากภิกษุณีก็ไม่มี เป็นอันเสื่อมสูญไปตามกัน ผู้ใดให้บรรพชาเป็นสามเณรีผู้นั้นชื่อว่าบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ เลิกถอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เป็นเสี้ยนหนามแก่พระศาสนา เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี ๆ เพราะเหตุนี้ ห้ามไม่ให้พระเณรทุกนิกาย บวชหญิงเป็นภิกษุณี เป็นสิกขมานา และเป็นสามเณรี ตั้งแต่นั้นไป

รัฐบาลในขณะนั้นได้จับสามเณรีสึกทั้งหมด และพิพากษาลงโทษจำคุกในข้อหา "บ่อนทำลายพระพุทธศาสนา" ดังนั้น การแสดงออกต่อความเป็นเพศในมิติทางศาสนาครั้งนั้น นัยหนึ่ง (๑) นรินทร์ได้กลายเป็นต้นแบบในการเรียกร้องต่อสู้เกี่ยวกับภิกษุณี นับเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนด้วยเพศวิถี ต่อพื้นที่ทางศาสนา “ภิกษุณี” ครั้งแรกในสังคมไทย และชื่อของนรินทร์ ภาชิต ยังถูกนำมากล่าวอ้างเป็นปูชนียบุคคลของกลุ่มขับเคลื่อนเพศวิถีต่อการบวชเป็นภิกษุณีกระทั่งปัจจุบัน (๒) จากประกาศของสมเด็จพระสังฆราช กลายเป็นมาตรฐานของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตต่อข้อห้ามนั้น ซึ่งเป็นปรากฏการให้กับกลุ่มสตรีเพศ ต่อการบวชภิกษุณีในสังคมไทยร่วมกับพระธรรมวินัย ทั้งเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวภิกษุณีในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ การแสดงออกของนรินทร์ ภาชิต อาจมองได้ เป็น ๒ กรณี คือ (๑) เป็นการกบฏต่อรูปแบบของสงฆ์กระแสหลัก เพื่อหาพื้นที่ให้กับผู้หญิง หรือส่งเสริมสิทธิสตรีต่อการถือบวชในพระพุทธศาสนา (๒) อีกความหมายหนึ่งอาจเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐ โดยใช้การแสดงออกในทางมิติศาสนา เป็นตัวเชื่อมต่อและอธิบาย เพราะแต่เดิมนรินทร์รับราชการ พร้อมทั้งลาออกและมีพฤติกรรมต่อต้านรัฐในวิธีการที่หลากหลาย ด้วยเหตุผลของการผิดหวังต่อระบบและกลไกของรัฐ เมื่อมีโอกาสจึงใช้ฐานคิดจากศาสนามาเป็นเครื่องมือต่อต้านอำนาจรัฐผ่านศาสนาที่แยกกันไม่ออกในขณะนั้น

^{๒๕}พระมหานรินทร์ นรินโท, วัดไทย ลาสเวกัส รัฐเนวาด้า สหรัฐอเมริกา, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : www.alittlebuddha.com (๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๓).

^{๒๖}แถลงการณ์เรื่องสามเณรี วัตรนารีวงศ์ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ โดย นรินทร์ กลิง เป็นการสะท้อนการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน สิทธิทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม (นรินทร์ ภาชิต,แถลงการณ์เรื่องสามเณรี วัตรนารีวงศ์), ฉลอง สุนทวณิชย์ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๔),

^{๒๗}ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ ๑๖ หน้า ๑๕๗

พัฒนาการระยะที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙ นางวรมัย กบิลสิงห์ (พ.ศ.๒๔๕๑-๒๕๔๖) หรือ พระมหาโพธิธรรมาจารย์ (ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์) อดีตนักเขียน นักหนังสือพิมพ์^{๒๘} ที่สนใจ พระพุทธศาสนาและศึกษาปฏิบัติตามสำนักต่าง ๆ จากคณาจารย์ในสำนักต่าง ๆ ในสมัยนั้น เช่น หลวงพ่อ สด จนทสโร วัดปากน้ำ หลวงพ่อลี วัดอโศการาม สมุทรปราการ และกรรมฐานแบบ พม่า ซึ่งบริกรรมว่า "ยุบหนอ-พองหนอ" ที่วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เป็นต้น แม้กระทั่งยอมเป็นศิษย์รับศีล ๘ กับพระพรหม มณี (ผิน สุวโจ) วัดบวรนิเวศ จนในที่สุดเดินทางไปประเทศไต้หวัน อุปสมบทเป็นพระภิกษุณีในนิยาม มหายาน ใน พ.ศ.๒๕๑๔ แล้วกลับมายังประเทศไทย และจัดตั้งวัดใหม่ชื่อว่า วัดทรงธรรมกัลยาณี เลขที่ ๑๙๕ ถนนเพชรเกษม ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

การบวชของภิกษุณีวรมัย เป็นข่าวใหญ่ที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจ มีทั้งเห็นด้วย และคัดค้าน แต่การบวชครั้งนั้นเป็นการบวชนิยามมหายานแบบจีน (ไต้หวัน) ซึ่งคนละนิยามกับคณะสงฆ์ในประเทศไทย รวมทั้งไม่มีข้อบัญญัติหรือกฎหมายใดห้าม แต่ผลที่เกิดขึ้น คือ การไม่ยอมรับถึงการให้มีภิกษุณีในสังคมไทย ก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ ซึ่งปฏิบัติตนในฐานะผู้ที่ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และถึงแก่ มรณกรรมไปด้วยวัย ๙๖ ปี เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๖ ก่อนที่บุตรสาวทายาทเพียงคนเดียวจะสืบทอดเจตนารมณ์ ต่อมา

การบวชของภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ ไม่ปรากฏเป็นความเปลี่ยนแปลงหรือผลใด ๆ ต่อสังคมไทย เสียทีเดียว ซึ่งปรากฏเพียงปรากฏการณ์และการยอมรับถึงการมีอยู่ในเชิงปัจเจกเสียเป็นด้านหลัก กับอีกมุม หนึ่งที่ยอมรับถึงเพศกับการปฏิบัติธรรม รวมไปถึงได้ส่งผลเป็นปรากฏการณ์ในเชิงเพศ และการขับเคลื่อนด้วย เพศ ซึ่งมีผลเป็นการเติบโตของกลุ่ม “เพศวิถี” ค่อนข้างชัดเจนในขั้นต่อมา

พัฒนาการระยะที่ ๓ เป็นพัฒนาการภาคต่อจากระยะที่ ๒ ที่รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ผู้ เป็นบุตรสาวเพียงคนเดียวของวรมัย กบิลสิงห์ ที่ได้ศึกษาจนจบปริญญาเอกทางด้านศาสนา และทำ วิทยานิพนธ์เรื่อง “ภิกษุณีปาติโมกข์”^{๒๙} และตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้ทำงานวิชาการทางด้านศาสนา รวมทั้งค้นคว้าหาองค์ความรู้เกี่ยวกับบวชภิกษุณี มาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี ทั้งในส่วนของเหตุผล เงื่อนไข หลักการ หลักปฏิบัติ จนกระทั่ง ตัดสินใจออกบวชเป็นสามเณรี ในสังกัดสยามนิคม ประเทศศรีลังกา และได้ชื่อว่า “ธัมมนันทา” พ.ศ. ๒๕๔๔ และทำการบวชเป็นภิกษุณีในอีก ๒ ปี (มีนาคม ๒๕๔๖) ต่อมา ด้วย เหตุผลที่เป็นนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา จึงมีทั้งยอมรับ และขัดแย้งต่อการบวชของ “สามเณรี ธัมมนันทา” จนกระทั่งกลายเป็นกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้าง ทั้งสนับสนุน และไม่เห็นด้วย คัดค้าน จนมีการตั้งกระทู้ถามในรัฐสภาเพื่อเสนอต่อรัฐบาล ให้หาทางออกต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว รวมไปถึงการ เสนอแนวทางทางกฎหมายในเชิงของการควบคุมและการหาทางออก

ในความหมายหนึ่งของการบวชของภิกษุณีธัมมนันทา เพื่อเป็นการสืบสานเจตนารมณ์ของแม่ที่ เป็นผู้ริเริ่มและสร้าง “วัด” ไว้ เพื่อกระทำตามเจตนารมณ์ประหนึ่งเป็นต้นแบบทดลอง ต่อสิ่งที่ศึกษาหา ความรู้ตลอดมา เกี่ยวกับภิกษุณีในงานทางวิชาการที่ภิกษุณีธัมมนันทาได้ทำการศึกษา

^{๒๘} ผลงานที่ปรากฏที่เขียน เรียบเรียงโดย วรมัย กบิลสิงห์, **ใครฆ่าพระเจ้าตาก**. (ธนบุรี : โรงพิมพ์ลูกกำพร้าว , ๒๕๑๖), **สี่พระพันปีหลวง**, (นครปฐม : โรงพิมพ์พระโพธิสัตว์, ๒๕๒๕), **ไม่มีคอมมิวนิสต์ในอกแม่**, (นครปฐม : โรงพิมพ์ พระโพธิสัตว์, ๒๕๑๙), **พระธรรมกายนาวา**, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ลูกกำพร้าว, ๒๕๑๐) เป็นต้น

^{๒๙} สามเณรีธัมมนันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), **คุยกับพระผู้หญิง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระ อาทิตย์, ๒๕๔๔), หน้า คำน้า .

ส่วน “ภิกษุณีธัมมันทา” ใช้คำอธิบายผ่านปรากฏการณ์ของ “ภิกษุณี” ว่า ต้องการช่วยรักษา สืบทอดพระพุทธศาสนาในนามของ “นักบวช” ผู้เป็น “น้องสาว” โดยธัมมันทาเห็นว่า การรื้อฟื้นของท่านเอง มีองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบมาแล้ว ถึงเหตุผลที่เป็นไปได้ของการบวชภิกษุณี ถึง เหตุผลการต้องมีอยู่ของนักบวชสตรี ดังปรากฏแนวคิด ในงานเขียนทางวิชาการต่างกรรมต่างวาระกัน รวมทั้งพยายามเชื่อมโยงกับเครือข่ายสตรีชาวพุทธระดับนานาชาติในกลุ่ม “ศากยธิดา”^{๓๐} ซึ่งได้จัดประชุมสตรีชาวพุทธระดับนานาชาติในประเทศศรีลังกาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งการประชุมครั้งนี้ได้จุดประกายให้กับสตรีชาวศรีลังกาบวชเป็นจำนวนมากและต่อมามีการจัดการบวชระดับนานาชาติทำให้มีภิกษุณีในประเทศต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

กลุ่มภิกษุณี ที่นำโดยฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เป็นความพยายามที่จะให้ได้สิทธิการบวชในพระพุทธศาสนาอีกครั้ง ภาพการเคลื่อนไหว จึงเกิดขึ้นทั้งหลักการ วิธีการ และปฏิบัติการ ในขณะที่คณะสงฆ์กระแสหลักกลับนิ่งเฉย และให้คำอธิบายตอบเพียงว่าไม่มีประเพณี ภิกษุณีสูญหายและสืบต่อไม่ได้ในประเทศพุทธศาสนาเถรวาท^{๓๑} นอกจากนี้ลักษณะเด่นประการหนึ่งของกลุ่มเพศวิถีภิกษุณีในระยะนี้ คือ การสร้างชุมชน “วัตร” สู่การ “ปฏิบัติ” เป็นของตนเอง ใช้ทำกิจกรรมร่วมกัน นับเป็นพัฒนาการเบื้องต้นของการก่อตั้งชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยความเป็น “เพศ” ดำเนินชีวิตในฐานะนักบวช มีคำเรียกขานกลุ่มตัวเองว่าชุมชนแห่งภิกษุณีสงฆ์

ดังปรากฏเป็นทัศนคติ สะท้อนคิดในการขับเคลื่อนเพศวิถีของ “ภิกษุณี” ไว้ว่า

“...อาตมาออกบวชเพราะต้องการจะถวายตัวรับใช้พระพุทธศาสนา เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาตมาบวชด้วยความศรัทธาจากหัวใจ จากความมุ่งมั่นและตั้งอกตั้งใจอย่างดีที่สุด ด้วยความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า เพราะว่าได้ศึกษาแล้วว่า ภิกษุณีสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ให้แก่ลูกผู้หญิง และพระศาสนาที่มอบให้ไว้ นั้นเป็นพระศาสนาที่มอบให้พุทธบริษัท ๔ ช่วยกันดูแล อันประกอบไปด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาการบวชของอาตมานั้น มั่นใจว่าได้ในสิ่งที่ถูกต้องตามพระวินัย ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์อะไร ปัญหาจะอยู่ที่ความไม่เข้าใจมากกว่า บางคนพอเห็นผู้หญิงครองจีวรก็ไม่เข้าใจ จะเกิดคำถามว่าทำไมผู้หญิงมาใส่จีวร ทั้งๆ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้”^{๓๒} การบวชของสามเณรีธัมมันทา ถือว่าเป็นการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาในมิติใหม่ ซึ่งจะเป็นการจุดประกายความหวังให้แก่ผู้หญิงที่ตั้งใจจะหันหน้าเข้าสู่เส้นทางแห่งการศึกษาปฏิบัติธรรม ได้มีทางเลือกที่ “งดงามที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้ให้แก่ลูกสาว”^{๓๓}

^{๓๐} ศากยธิดา [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sakyadhita.org/> (๒๒ กันยายน ๒๕๕๗).

^{๓๑} ทองย้อย แสงสินชัย, น.อ. , เหตุเกิด พ.ศ. 2545 : ตอบปัญหาเหตุเกิด พ.ศ. 1 ของพระมโน เมตตาคุณ โท กรณีสถิตสงฆ์/ภิกษุณีสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๖), หน้า . และในเอกสารชี้แจงของวัดหนองป่าพง กรณีตัดท่านโพธิวิโส ที่อนุญาตให้มีการบวชภิกษุณี ในประเทศออสเตรเลีย ออกจากสาขาของวัดหนองป่าพง [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammadlight.com/th/th-correspondence.html> (๒๒ กันยายน ๒๕๕๕).

^{๓๒} “วัตรทรงธรรมกัลยาณี”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.thaibhikkhunis.org/a๐๑/a๐๗_๔.htm (๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๒).

^{๓๓} “วัตรทรงธรรมกัลยาณี”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.thaibhikkhunis.org/a๐๑/a๐1_4.htm (๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๒).

แนวคิดพัฒนาการในระยะที่ ๓ ที่ปรากฏในสังคมไทยนี้ มุ่งไปที่การสร้างวาทกรรมเรื่องเพศ (Gender) เพื่อนำไปสู่การหาทางออกจากปัญหา “การบวชเป็นภิกษุณี” โดยมุ่งไปที่การส่งเสริมให้ผู้หญิงมีพื้นที่ในการปฏิบัติธรรม ซึ่งส่งผลทำนองว่า กลุ่มผู้เรียกร้องไปที่การศึกษาและปฏิบัติธรรม “ไม่ควรจำกัดด้วยเพศ” ชาย หญิง ภิกษุณี สามเณรีหรือแม่ชีก็เหมือนกับเป็นแม่ แต่แตกต่างกันที่ชุดที่สวมใส่ ปลายทางของการบรรลุธรรมก็มีไม่แตกต่างกันระหว่างภาวะของเพศหญิงเพศชาย^{๓๔}

รวมทั้งเป็นการขับเคลื่อนภายใต้กระแสต่อต้านอันเข้มข้น และในเวลาเดียวกันก็เป็นการยื่นหยัดต่อกลุ่มภิกษุณีด้วยความมุ่งมั่นต่ออุดมการณ์และเป้าหมายทางศาสนา ในฐานะผู้ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา มากกว่า การตอบโต้ในแนววิชาการ จึงได้รับการยอมรับในทางปฏิบัติแม้จะไม่มีผลเป็นการยอมรับในเชิงกฎหมาย^{๓๕} และพระธรรมวินัย ตามระบบโครงสร้างแต่ประการใด ซึ่งแนวทางนี้จะมีผลต่อพัฒนาการในระยะต่อไปของกลุ่มภิกษุณี

พัฒนาการระยะที่ ๔ การบวชภิกษุณีมีเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลเนื่องต่อจากพัฒนาการในระยะที่ ๓ คือ แต่เดิมมีกลุ่มสตรีที่สนใจการปฏิบัติธรรม และหาแนวทางปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ อยู่แล้ว ทั้งแม่ชีและผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรมได้ เมื่อมีการบวชภิกษุณีในรูปแบบเถรวาท แม้จะยังไม่เป็นที่ยอมรับในวงกว้างทั้งพระธรรมวินัย และกฎหมาย แต่มีปรากฏอยู่ในสังคม จึงเท่ากับเป็นช่องทางเลือกให้สตรีกับศาสนาอีกทางหนึ่ง ดังนั้นการบวชภิกษุณีจึงเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งในส่วนของมหายาน (ไต้หวัน จีน เวียดนามที่ฝรั่งเศส) และเถรวาท (ศรีลังกา ไทย) เมื่อถือปฏิบัติในสำนักครูอาจารย์แล้ว ได้กลับมาয়ประเทศไทย ก่อสร้างสำนัก ทั้งปฏิบัติ เผยแผ่พระพุทธศาสนาในแนวของภิกษุณีตามแบบที่ตนไปบวช และปฏิบัติมาดังเช่น

ท่านภิกษุณีนันทญาณิ แห่งสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม^{๓๖} จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง พร้อมทั้งบวชเป็นเพศแม่ชี ศึกษาปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^{๓๔}ดูรายละเอียดใน ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธรรมนันทา), “ก้าวข้ามพันธกิจทางเพศ”, หน้า ๔๑-๕๕ และ วารณี โภคาพานิชวงศ์, กุลภา วจนะสาระ (แปล), “พุทธศาสนาและมิติเรื่องเพศในสังคมไทย : วัจนวิชาการกับความพยายามทบทวนใหม่”, หน้า ๘๕-๙๙, ใน อมรา พงศาพิชญ์, เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๓๕} มีความพยายามเพื่อการรณรงค์ให้มีการยอมรับทางกฎหมาย ผ่านแนวคิดเรื่องการเพิ่ม “คำ” ในกฎหมายของคณะสงฆ์ เพื่อให้สิทธิ์ต่อการเป็นนักบวชของกลุ่มสตรีเพศในฐานะภิกษุณี ซึ่งประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าคงเป็นปัญหาที่ยังไม่ได้บทสรุป เพราะการยอมรับของคณะสงฆ์หรือให้มีในกฎหมายคณะสงฆ์จะเท่ากับการยอมรับในทางนิตินัย ซึ่งก็ยังคงเป็นประเด็นขัดแย้งที่ยังไม่มีคำตอบ เพราะเมื่อถึงที่สุดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องก็ต้องสอบถามไปยังหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องเช่นมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนา การอนุญาตหรือยอม ก็เท่ากับยอมรับและจะไปมีผลต่อการให้ความหมายต่อ “บัญญัติ” ทางวินัยของการเป็นภิกษุณีในประเทศไทยด้วยเช่นกัน ดูรายละเอียดต่อประเด็นการ “บรรจุ” คำว่าภิกษุณีในฐานะ “คณะสงฆ์อื่น” ในกฎหมาย พรบ.คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ รายละเอียดใน [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.thaibhikkhunis.info/partitionform.pdf> (๒๒ กันยายน ๕๔).

^{๓๖} อุปสมบทเป็น พระภิกษุณี เมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๕๑ ณ ประเทศศรีลังกา รายละเอียดที่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://nirotharam.com/index.php?showtopic=210> (๗ มิถุนายน ๒๕๕๔), ปัจจุบันภิกษุณี นันทญาณิ เป็นหัวหน้าสำนักปฏิบัติธรรมนิโรธาราม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และสำนักปฏิบัติธรรมสุทธจิตต์ อำเภอตอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ในสำนักนิโรธารามยังมีภิกษุณีที่เป็นศิษย์ของพระภิกษุณี นันทญาณิ (รุ่งเดือน สุวรรณ) ตั้งแต่คราวบวชเป็นแม่ชี และมีศรัทธาบวชในพระพุทธศาสนา อาทิ พระภิกษุณี สัทธาสิริ (พรทิพย์ หน่อคำ) พระภิกษุณี ปันนภาวี (สุกานดา สุวรรณพุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย Buddhist Innovation for Developing Thailand การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 ระดับนานาชาติครั้งที่ 2, 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น The 4th National and the 2nd International Conferences 2017 Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen campus, 31 march 2017

มาเป็นเวลานาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการก่อตั้งสำนักมี ๒ ประการ คือ ๑. เพื่ออนุเคราะห์แก่สตรีที่ตั้งใจมาดำเนินชีวิตบวญญิตแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ตามรอยพระพุทธเจ้า โดยมี “ท่านภิกษุณีนันทญาณิ” เป็นผู้อบรมสั่งสอนตามพระพุทธพจน์ และ ๒. เพื่อรองรับผู้ปฏิบัติธรรมจากหน่วยงานราชการ เอกชน และผู้สนใจใฝ่ธรรมทั่วไป ที่ได้ติดต่อขอเข้ารับการอบรมธรรมะ ทั้งในรูปแบบค่ายอบรม และเข้ามาปฏิบัติเป็นการส่วนตัว

นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงภิกษุณีพุลศิรวรา^{๓๗} ที่ไปบวชเป็นสามเณรีที่ศรีลังกาเป็นเวลา ๒ ปี และบวชเป็นภิกษุณี จากนั้นเดินทางกลับมาตั้งสำนักปฏิบัติธรรม “สวนสิริธรรม” บนที่ดินอันเป็นมรดก อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ภิกษุณีสุโพธา จากบุรีรัมย์^{๓๘} ภิกษุณีธัมมวิชชานี จากอุทัยธานี^{๓๙} ภิกษุณีสีลสุพัตรา จากตาก เป็นต้น

ในส่วนวัตรทรงธรรมกัลยาณี นครปฐมก็มีการจัดบวชสามเณรี และจัดบวชภิกษุณีในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งถือเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของสำนักภิกษุณีในพัฒนาการระยะที่ ๓

ในส่วนมหายาน ก็มีภิกษุณีนิรามิสสา (Sister Niramisa) ภิกษุณีผู้มีศรัทธาและบวชปฏิบัติตามแนวของมหายานนิกายเทียบหิน ของติช นัน ฮันท์ แห่งหมู่บ้านพลัม ประเทศฝรั่งเศส ท่านบวชเป็นภิกษุณีใน พ.ศ.๒๕๔๓ ได้รับตะเกียงธรรมาจารย์จากหลวงปู่ติช นัน ฮันท์ เมื่อปี ๒๕๔๗ ภิกษุณีนิรามิสสาเดินทางกลับมาเยือนไทย เพื่อนำกิจกรรมภาวนา และแลกเปลี่ยนธรรมะ จนกระทั่งได้ริเริ่มและจัดสร้างหมู่บ้านพลัมประเทศไทย อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา ตามหมู่บ้านต้นแบบที่ประเทศฝรั่งเศส

แนวคิดที่ปรากฏในกลุ่มเพศวิถีสตรีเพศต่อการบวชเป็นภิกษุณี มองไปที่ประเด็นของสิทธิตามรัฐธรรมนูญ และพระธรรมวินัย และพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาในสถานะของภิกษุณี อีกความหมายหนึ่งเพื่อเป็นการสร้างเอกภาพแห่งความเป็นชาวพุทธตามแนวคิด “พุทธบริษัท ๔” ที่ภิกษุณีธัมมนันทาให้นิยามว่า “น้องสาว” ทางธรรมในการช่วยกันรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมทั้งให้นัยยะของการข้ามเว้นจาก “อคติทางเพศ”^{๔๐} ทั้งเป็นการสร้างทางเลือกให้กับกลุ่มผู้หญิง ได้มีส่วนร่วม

วิสารท) พระภิกษุณี ปัญญาวิ (วิลาวัลย์ คุ่มสิงห์คำ) พระภิกษุณี วรทินนา (แตงน้อย พัวพันธ์) เป็นต้น [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://nirotharam.com/lofiversion/index.php?t215.html> (๑๒ ส.ค. พ.ศ.๒๕๕๔).

^{๓๗} จากคอลัมน์ “ฟังตน ฟังธรรม” หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ ๑๐ ธ.ค.๒๕๕๒ และ ภิกษุณีพุลศิรวรา “ต้องฝึกใจให้มั่นคง” [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blog/nadrd/319279> (๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๔).

^{๓๘} ภิกษุณีสุโพธา (พ.ศ.๒๕๑๗-) ได้บรรพชาเป็นสามเณรี เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๐ ที่วัด วัดศรีตุสิตารามายา เมือง Eliheyagoda ประเทศศรีลังกา มีพระภิกษุณีสีฐธา เป็นอุปัชฌาย์ มาศึกษาปฏิบัติธรรมในประเทศไทย เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๕๒ กลับไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุณีอีกครั้ง ปัจจุบันจำพรรษาศึกษา ปฏิบัติธรรมอยู่ที่ วัดป่าหินตัด อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.facebook.com/profile.php?id=100001025867383> (๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๔).

^{๓๙} บรรพชาเป็นสามเณรี เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๐ ที่วัด วัดศรีตุสิตารามายา เมือง Eliheyagoda ประเทศ ศรีลังกา มีพระภิกษุณีสีฐธา เป็นอุปัชฌาย์ ศึกษาปฏิบัติธรรมในประเทศไทย เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๕๒ กลับไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุณีอีกครั้ง ปัจจุบันจำพรรษาศึกษา ปฏิบัติธรรมอยู่ที่ ธรรมสถาน"ธัมมวิชชานี" อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน ริททิ จันสอน (Ritti Janson), ภิกษุณีวิกฤตติยาโอภาส, (กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๘-๑๓๐.

ทางศาสนา รวมทั้งจะช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นต่อผู้หญิงในสังคม เพื่อให้สตรีมีพื้นที่ที่หลากหลายมากขึ้น ดังมีผู้แสดงทัศนะให้ความหมายการเป็น “นักบวช” ของผู้หญิงว่าจะเป็นวิธีการหนึ่งในการลด “โสเภณี”^{๔๑} ได้

แนวโน้มของกลุ่มภิกษุณี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมายังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ในวงกว้าง แต่ในทัศนะผู้เขียนมองว่าปรากฏการณ์ของภิกษุณีที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยถึงจะมีได้เป็นภิกษุณีสงฆ์โดยคณะสงฆ์ไทย และกฎหมาย ยอมรับในฐานะนักบวชก็ตาม แต่กลุ่มภิกษุณีเอง ก็ได้พยายามต่อสู้และสร้างพื้นที่แห่งศรัทธาและการยอมรับ ซึ่งยอมรับถึงการมีอยู่และการแสดงออกผ่านการมีส่วนร่วม เช่น การทำบุญตักบาตร หรือการยอมให้บุตรสาวไปบวชเป็นสามเณรีในแต่ละช่วงโอกาส ทั้งหลายฝ่ายก็เฝ้ามองพัฒนาการที่จะก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ อันจะเห็นได้จากบทบาทของนักบวชหญิงต่อสังคมที่มากขึ้น และสถิติของสตรีที่เข้ามาบวชในเพศของสามเณรี และยื่นหยัดต่อไปเป็นภิกษุณี^{๔๒} ซึ่งหากมองแนวโน้มในอนาคตย่อมเป็นไปได้ว่าภิกษุณีจะเป็นที่ยอมรับและมีบทบาทต่อการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาในวงกว้างมากขึ้นด้วยเช่นกัน

๒. กลุ่มสตรีเพศในฐานะแม่ชี ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทจะมีกลุ่มสตรีที่เข้ามาถือบวชเป็นแม่ชี อาทิ พม่าเรียกว่า แม่สิละยีน^{๔๓} ศรีลังกาเรียก ทสศีลมาตา จีในภาษาเขมร สำหรับสังคมไทย “ชี” แม่ชี เป็นกลุ่มสตรีเพศที่เข้ามาถือบวชโกนผม ห่มผ้าขาวสมาทานถือวัตรปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เรียกว่าแม่ชี ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนานดังปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยอยุธยา นายแกมพ์เฟอร์ (Engelbert Kaempfer ค.ศ. 1651 –1716)^{๔๔} แพทย์ชาวเยอรมัน ซึ่งเดินทางเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๒๓๓ สมัยพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑ - พ.ศ. ๒๒๔๖) ทั้งได้เล่าถึงนางชีในวัด รวมทั้งวัดใหญ่วัดหนึ่งชื่อวัดนางชี มีนางชีอาศัยอยู่มากจนเกิดเรื่องอื้อฉาวกับพระภิกษุในวัดขึ้น^{๔๕} และในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère ค.ศ. 1642-1729) ให้ข้อมูลว่า

นางชี (Nang Tchii) นางนุ่งขาวห่มขาวเหมือนอย่างตาปะขาว และไม่มีใครนับถือว่าเป็นสมณะเต็มตัวนัก อธิการเจ้าวัตรธรรมดา ๆ ก็บวชนางชีได้เหมือน ๆ กับ เณร และมาตราว่าพวกนางชีจะร่วมเมถุนธรรมกับพวกบุรุษมิได้ก็ตาม แม้กระนั้นพวกนางชีไม่ต้องโทษให้เผาไฟเสียเช่นที่กระทำแก่พระภิกษุในกรณีที่จับได้ว่าประกอบเมถุนธรรมกับอิสตรี เป็นแต่ส่งผู้กระทำความผิดไปให้บิดามารดาโทษเข็ญนตี ด้วยว่าพระภิกษุกับนางชีนั้นจะเข็ญนตีใครมิได้เลย^{๔๖}

จากจดหมายเหตุของนิโคลาส แซแวงส ได้แสดงให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยนี้ผู้หญิงที่ต้องการบวชต้องมีอายุล่วง ๕๐ ปีขึ้นไป เพื่อป้องกันการถูกครหา นินทา จึงต้องโกนคิ้ว และนุ่งขาวห่มขาว ออกจากครอบครัวมาอยู่รวมกันกลุ่มละ ๓-๔ คน ในบริเวณใกล้ ๆ วัด เพื่อ

^{๔๑} ส. ศิวรักษ์, สีกากับผ้าเหลือง และพรหมจรรย์ในสังคมบริโภคนิยม กบฏทางออกของคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๑-๒๑.

^{๔๒} มีข้อมูลว่าปัจจุบันภิกษุณีที่บวชในแบบเถรวาท จากศรีลังกาทั่วประเทศจำนวน ๘๐ รูป/องค์ และในส่วนของมหานิกายในแบบจีนนิกาย จากใต้หวัน และอันนัมนิกายในแบบติช นัทธัน มีจำนวนรวมกันทั่วประเทศกว่า ๒๐๐ รูป.

^{๔๓} กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๐), หน้า ๘๕๘.

^{๔๔} Engelbert Kaempfer [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Engelbert_Kaempfer (๒ ตุลาคม ๒๕๕๔).

^{๔๕} สมชาย ไมตรีและคณะ, “การศึกษาความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๔๖} มอชิงเออร์ เดอ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุลา ลูแบร์ : ราชอาณาจักรสยาม, สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕๕.

สะดวกในการสวดมนต์และเจริญภาวนาและมีการประพุดิตนบำเพ็ญประโยชน์จึงเป็นที่เคารพนับถือ ทำให้คนส่วนใหญ่เรียกว่า “นางซี” ^{๔๗} ส่วน “ซี” ในภาษาไทยโบราณแปลว่า นกบวช เช่น รัชกาลที่ ๓ ตรัสเรียกพระภิกษุชริณฺณหรือภายหลังคือ รัชกาลที่ ๔ ว่า “ซีตัน” หรือนกบวชของพระเจ้าอยู่หัว ดังนั้น เขาจึงไม่ได้เรียกผู้หญิงที่โกนหัวถือศีลแปดว่า ซีเฉย ๆ แต่เรียกตามหลักฐานของฝรั่งที่เข้ามาอยู่อาศัยว่า “นางซี” ^{๔๘} มงเซเชญัวร์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix, ค.ศ.1805-1862) อดีตสังฆานายกมิชซังโรมันคาทอลิกประจำประเทศสยาม ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ใช้ชีวิตในสยามกว่า ๒๔ ปี ได้เขียนบันทึกในชื่อ “เล่าเรื่องกรุงสยาม” ใน พ.ศ.๒๓๙๗ (ค.ศ.1854) ซึ่งบันทึกเกี่ยวกับซีและสถานะของซีไว้ว่า “ในบริเวณใกล้ ๆ วัด มีสตรีอยู่ชั้นหนึ่งเรียกว่า นางซี (Nang-Xi) เป็นหญิงม่ายที่ไม่มีอนาคต จึงมารับปฏิบัติพระ เจ้าอาวาสให้นุ่งขาวห่มขาวเพื่อที่จะไปขอทานได้ มิใช่ขอสำหรับพวกนางเอง แต่เป็นของวัดที่นางสังกัดอยู่” ^{๔๙}

นิตี เอียวศรีวงศ์ มองภาพลักษณะของซีว่า “อัตลักษณ์ของนางซีซึ่งแสดงออกด้วยชุดนุ่งห่มขาวและโกนศีรษะนั้นคือ เครื่องหมายของผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องทางกามารมณ์กับใครอีก...อยู่วัดพระก็ไม่มัวหมอง (ยกเว้นท่านไปทำให้มัวหมองเอง) อยู่เรือนชายอื่นก็ไม่พึงเข้าหา ผู้หญิงเล็ก ๆ ที่ยากจนและไม่มีอำนาจมาปกป้องตัวเองได้ อาจถูกผู้ชายรังแกได้ง่าย ก็อาศัยผ้าขาวและโกนหัว...คุ้มครองตัวให้พ้นจากชายใจพาล สันดานหยาบได้ ดังปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าหลานเธอของรัชกาลที่ ๑ พระองค์หนึ่ง ถูกพม่ากวาดต้อนไปเมื่อตอนเสียกรุง ตกไปอยู่เมืองพม่าแล้วพระองค์ก็บวชซีเสีย จนกระทั่งกองทัพไทยไปตีเมืองทวายจึงได้พระองค์กลับมา เรียกกันว่าพระองค์เจ้าซี” ^{๕๐} ซึ่งประเด็นนี้นิตี เอียวศรีวงศ์มองว่า เป็นการให้ผ้าขาวปกป้องคุ้มครองตัวเองจากการคุกคามทางกามารมณ์ (ของพม่าหรือของเซลยศึกด้วยกันก็ตาม) ในภายหลังเมื่อเสด็จกลับแล้วก็ได้เป็นนางซีอีกต่อไป

ซีในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้นิยามความหมายของคำว่า ซี ไว้ว่า “นกบวช, หญิงถือบวช, อุบาสิกาที่นุ่งขาวห่มขาวโกนผม โกนคิ้ว ถือศีล” ^{๕๑} ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามของแม่ซีไว้ว่า “ซี แปลว่า น.นกบวช เช่น ซีปะขาว คำเรียกหญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม ถือศีล แม่ซีก็เรียก” ^{๕๒} โดยสรุป ซี หรือแม่ซี เป็นกลุ่มบุคคลที่เข้ามาถือบวชในพระพุทธศาสนา แต่สถานะของแม่ซีตามกฎหมายไทย ไม่ได้ถูกจัดว่าเป็นนกบวช เพราะไม่มีกฎหมายฉบับใดให้การรองรับสถานภาพนกบวชหญิงของสตรีไทย ในคำว่า “แม่ซี” คำว่าแม่ซีจึงมีความหมายเพียง “อุบาสิกาผู้ถือศีลแปด” เท่านั้น ในงานวิจัยเรื่อง “แม่ซี : วิถีผู้หญิงได้ร่มเงาพุทธศาสนา”

^{๔๗} โสภกา อ่อนโอภาส และคณะ, “สตรีศึกษากลุ่มนอกรางงาน : แม่ซี วิถีผู้หญิงได้ร่มเงาพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สนับสนุนโดยสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^{๔๘} นิตี เอียวศรีวงศ์ “แม่ซีกับภิกษุณี”, มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑๑๐๔, (๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๔) : ๔๗.

^{๔๙} มิ่ง-บพิตร ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓๕.

^{๕๐} นิตี เอียวศรีวงศ์, “แม่ซีกับภิกษุณี”, มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑๑๐๔, (๑๕ ต.ค ๒๕๔๔) : ๔๗.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕.

^{๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๓๖๕.

ให้คำอธิบายว่า แม่ชี หมายถึง “ผู้หญิงที่นุ่งขาว ห่มขาว โจนคิ้ว โจนผม ถือศีล ๘ ที่ละทิ้งบ้านเรือนและพำนักอาศัยในบริเวณวัดหรือสำนักชี”^{๕๓}

ในงานวิจัยของสุขสันต์ จันทะโชโต ได้จัดแบ่งกลุ่มแม่ชีในปัจจุบันที่ปรากฏในประเทศไทยหลายคณะ คือ

๑. คณะนุ่งห่มสีกรัก โจนผม โจนคิ้ว สมาทานศีล ๑๐ ซึ่งเป็นศีลของสามเณรเรียก ตนเองว่า ศีลจารีณี

๒. คณะที่ครองจีวรสีน้ำตาลเข้ม โจนผม โจนคิ้ว สมาทานศีล ๑๐ เรียกตนเองว่า แม่กรัก แม่เณร หรือสิกขมาตุ

๓. คณะนุ่งห่มสีเหลือง โจนผม โจนคิ้ว สมาทานศีล ๑๐ เรียกตนเองว่า สังฆณี

๔. คณะนุ่งขาวห่มขาว ไม่นุ่งผม ไม่นุ่งคิ้ว เป็นสตรีผู้ถือบวชชั่วคราว สมาทานศีล ๘ ประพฤติพรหมจรรย์เรียกตนเองว่า ชีพราหมณ์

๕. คณะนุ่งขาว ห่มขาว โจนผม โจนคิ้ว สมาทานศีล ๘ หรือศีล ๑๐ ประพฤติพรหมจรรย์เรียกตนเองว่า แม่ชี^{๕๔}

สำหรับกลุ่มสตรีในเพศแม่ชีที่อาศัยแนวคิดความเป็นเพศ^{๕๕} ได้เข้ามามีบทบาททางพระพุทธศาสนามากขึ้นแต่เดิมอาจอาศัยอยู่ในวัด เป็นส่วนหนึ่งของวัด การบริหารงานเป็นไปตามเงื่อนไขของคณะสงฆ์ หรือเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบ จนกระทั่งมีกลุ่มแม่ชีได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มดำเนินกิจกรรมร่วมกัน หรือแยกไปดำเนินกิจกรรมในเชิงปัจเจกตามความรู้ความสามารถของท่านั้น ๆ ซึ่งในการศึกษานี้จะได้ยกมาเป็นกรณีตัวอย่าง เพื่อบ่งชี้ให้เห็นพัฒนาการของแม่ชีที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยแต่ผสมด้วยแนวคิดเรื่องสิทธิทางเพศเป็นองค์ประกอบร่วม ดังปรากฏในปัจจุบัน ดังนี้

ก.สถาบันแม่ชีไทย ก่อตั้งขึ้นด้วยแนวคิด เพื่อทำงานพระพุทธศาสนา สังคม และสิทธิสตรีต่อการศึกษา และปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อสตรีกับศาสนา สถาบันแม่ชีไทย ถือกำเนิดเมื่อ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยมีแม่ชีผู้ใหญ่ คณะนักเรียนบาลีรุ่นแรก โดยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ มีแม่ชีประทีป ขวัญอ่อน เป็นประธาน เป้าหมายแรกเพื่อยกระดับคุณภาพแม่ชีให้สูงขึ้นในด้านต่าง ๆ โดยวางกฎระเบียบสำหรับแม่ชีทุกสำนักทั่วประเทศ เพื่อให้แม่ชีมีศักยภาพที่จะทำงานเพื่อสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสอนหนังสือแก่เยาวชน การเลี้ยงเด็กกำพร้า เป็นต้น

สถาบันแม่ชีไทย^{๕๖} มีเป้าหมายเพื่อการมีส่วนร่วมกับสังคม ทำงานบริการสังคม ส่งเสริมการฝึกอบรม พัฒนาแม่ชีในฐานะนักบวชหญิง เพื่อช่วยป้องกัน และแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งจำเพาะไปในส่วนของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสตรีและเด็ก มีแนวทางหลากหลายแนวทางในการแก้ปัญหา อาทิ การจัดตั้ง

^{๕๓}โสภ ่ออนโสภาส , อภิชาติ ศิริโรจน์, “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๕๔} สุขสันต์ จันทะโชโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย : กรณีศึกษาการพัฒนาองค์การและการพัฒนาสถานภาพแม่ชีไทยในมิติของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔.

^{๕๕}โสภ ่ออนโสภาส , อภิชาติ ศิริโรจน์, “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพระพุทธศาสนา”, หน้า บทคัดย่อ และหน้า ๑๑-๑๓.

^{๕๖}สถาบันแม่ชีไทย ปัจจุบันมีสาขาอยู่ ๒๖ สาขาทั่วประเทศ และมีแม่ชีจำนวนกว่า ๑ หมื่นคน เป็นสมาชิกรายละเอียดเพิ่มใน ฉัตรสุมาลย์, สืบสานและเติมเต็ม เรื่องราวของภิกษุณีวันวาน และวันนี้, (เชียงใหม่ : วนิดาเพลส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๕.

สถานศึกษาธรรมจารีนิเวศวิทยา^{๕๗} ใน พ.ศ.๒๕๓๓ เพื่อช่วยเหลือเด็กผู้หญิง ที่มีปัญหาจากครอบครัว เช่น ครอบครัวยากจน บ้านแตก เด็กกำพร้า เด็กที่มาจากชุมชนแออัด เป็นต้น มาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันระยะหนึ่ง โดยทางสถานศึกษา รับภาระในการเลี้ยงดู ให้การศึกษาอบรม และจัดสรรให้มีความเป็นอยู่ อย่างมีระเบียบวินัย^{๕๘}

สถานศึกษาธรรมจารีนิเวศวิทยา เปิดรับเยาวชนสตรีที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากทั่วประเทศ ให้มีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลาย โดยใช้หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน ต่อมา มีการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี และภาคบังคับ ๙ ปี (มัธยมศึกษาปีที่ ๓) สถาบันแม่ชีไทยจึงได้ขอจัดตั้งโรงเรียนธรรมจารีนิเวศวิทยา เป็นโรงเรียนเอกชนประเภทการศึกษาสงเคราะห์แบบอยู่ประจำ เพื่อให้เด็กผู้หญิงที่ขาดโอกาส ได้เข้ารับการศึกษาย่างต่อเนื่องและเท่าเทียม^{๕๙} โรงเรียนจึงเป็นสถาบันที่จัดตั้งโดยสถาบันแม่ชีไทย ที่เน้นการทำงานเชิงสังคม มีกลุ่มเป้าหมายคือสตรีเพศ ถึงกลุ่มนี้จะได้เรียกร่องการเป็นภิกษุณีเหมือนกลุ่มแรก แต่ลึก ๆ ก็ต้องการสิทธิ์การเป็นนักบวช^{๖๐} โรงเรียนธรรมจารีนิเวศวิทยานี้อยู่ในรูปแบบของโรงเรียนประจำ จัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ คือ จัดการศึกษาทั้งทางโลก (สายสามัญ) และทางธรรม (ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนา) รวมถึงกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพทางจิตใจโดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนั้น ยังมี การฝึกฝนวิชาชีพ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย งานฝีมือ การทำอาหาร ซึ่งดำเนินการโดยแม่ชีที่มีคุณวุฒิทั้งทางโลกและทางธรรม พร้อมทั้งคณะครู-อาจารย์ ที่มีอุดมการณ์ในการช่วยป้องกันปัญหาของสังคมของเด็กหญิง ที่ให้โอกาสเด็กผู้หญิงที่กำลังประสบปัญหา และอยู่ในภาวะยากลำบาก สามารถเข้ามาเรียนฟรี โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ โรงเรียนแห่งนี้ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจในการสร้างเด็กหญิงไทยให้เป็นอนาคตของชาติต่อไป ผู้ที่เป็นนักเรียนของโรงเรียนนี้จะเรียกว่า "ธรรมจารี"^{๖๑} ไปจนถึงการก่อตั้งมหาปชา บดีเถรีวิทยาลัย (มปถ.)^{๖๒} เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับ สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี โดยแม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ ประธานโครงการ ร่วมกันเสนอให้ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย เข้าสังกัดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนสตรีที่บวช เป็นแม่ชี หรือสนใจในพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพด้านการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อเป็น สถานศึกษาและวิจัยในระดับอุดมศึกษา (๒) ให้การฝึกอบรมแก่แม่ชีไทย สตรีทั่วไปและผู้สนใจใน พระพุทธศาสนา (๓) ให้การศึกษาอบรมวิชาการด้านพุทธศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

^{๕๗}แม่ชีประทีป ขวัญอ่อน ผู้อำนวยการ สถานศึกษาธรรมจารีนิเวศวิทยา แม่ชีอรุณ เพชรอุไร สถาบันแม่ชีไทย, กรุงเทพฯ แม่ชีจันทร์สวย เชิดไชยฤทธิ์ เชียงใหม่ ที่อยู่ : สาขาสถาบันแม่ชีไทย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๔๐ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.thainun.com/> (๒ สิงหาคม ๒๕๕๓).

^{๕๘}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.thaillife.de/wecare/dws/th/about_t.html. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๒).

^{๕๙}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.buddhistgirls.org/th/home.html>. (๒๓ กันยายน ๒๕๕๒).

^{๖๐} มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย เพื่อให้มีสถานะทางกฎหมายต่อการเป็นนักบวช รายละเอียด ใน สุขสันต์ จันทะโชโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย : กรณีศึกษาการพัฒนาองค์การและการพัฒนาสถานภาพแม่ชีไทยในมิติของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๒๔-๕๐.

^{๖๑} มี ๒ แห่งในประเทศไทย คือสถานศึกษาธรรมจารีนิเวศวิทยา อ.ปากท่อ จ.ราชบุรี และสถานศึกษาธรรมจารีนิเวศวิทยา จ.ลำพูน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.buddhistgirls.org/th/shethai.htm> (๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๓).

^{๖๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.pachapati.mbu.ac.th/> (๒๓ กันยายน ๒๕๕๒).

(๔) นำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่พระศาสนาและสังคม ซึ่งปัจจุบันได้ทำการเรียนการสอน ณ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดนครราชสีมา^{๖๓}

นอกจากนี้ สถาบันแม่ชีไทย ยังมีส่วนเสนอร่างพระราชบัญญัติแม่ชีไทย เพื่อเป็นการยกสถานะของแม่ชี^{๖๔} ให้มีผลทางกฎหมายและเป็นที่ยอมรับ ถึงแม้จะไม่มีผลเป็นกฎหมายที่ผ่านสภาก็ตาม แต่ก็ชี้ให้เห็นเป็นการเคลื่อนไหว เพื่อขับเคลื่อนภาวะเพศวิถี “แม่ชี” ให้ปรากฏต่อสาธารณะ ซึ่งจะโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม แต่ก็เป็นการนำ “เพศ” มาขับเคลื่อนกิจกรรมที่สัมพันธ์ อิงอยู่กับกลุ่มของพระพุทธศาสนา^{๖๕}

สถาบันแม่ชีไทย ผู้หญิงขับเคลื่อนด้วยความเป็นเพศ ซึ่งในอนาคตอาจเป็นไปได้ว่า ผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในวัดคือ แม่ชีจะมีบทบาท และสถานภาพสูงขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนชั้นกลางที่มีการศึกษาจะเข้ามาบวชชีมากขึ้น อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะแม่ชีเองก็มีความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพตนเองให้สูงขึ้นด้วย และอาจเป็นความสำเร็จในระยะอันใกล้ เพราะได้รับการอุปถัมภ์สนับสนุนของฆราวาสหญิงที่เป็นคนชั้นกลาง ซึ่งมีแนวโน้มว่ามีทัศนคติที่ดีต่อแม่ชีเพิ่มขึ้น ดังนั้น ภาพลักษณ์ของแม่ชี จากหลักฐานปรากฏคู่กับสังคมไทยมานาน แม้ไม่สามารถระบุที่มาได้ชัดเจน แต่ในสภาพปัจจุบันแม่ชียังไม่มีสถานะที่ชัดเจนทั้งในทางสังคมและกฎหมาย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าในทางวัฒนธรรมความเชื่อนั้น สังคมไทยได้ยกแม่ชีไว้ในฐานะที่เหนือกว่าฆราวาสหญิงทั่วไป (หากจะไม่กล่าวถึงสังคมไทยทั้งหมดและแม่ชีทั้งหมด) มีไม่น้อยที่ญาติโยมศรัทธาแม่ชีถึงขั้นนิมนต์ไปสวดประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกับพระภิกษุ หรือออกรับบิณฑบาต

ข. เสถียรธรรมสถาน (แม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต) เป็นศาสนสถานี่ดำเนินการโดยผู้หญิงในเพศสถานะแม่ชี ทั้งยังใช้เพศภาวะเป็นตัวขับเคลื่อน “...ถ้าโลกนี้มีผู้หญิงทางธรรม ทางศาสนาที่ออกมาทำงาน เพื่อช่วยเหลือมวลมนุษยชาติได้อย่างมีศักยภาพมากขึ้นเท่าไร ปัญหาในสังคมก็น้อยลง”^{๖๖} ทั้งมุ่งหวังขับเคลื่อนและปรับเปลี่ยนสังคมให้เป็นไปในทางที่ดี^{๖๗} ฉะนั้น แนวทางของสำนักเสถียรธรรมสถานจึงเป็นแบบพุทธศาสนาเพื่อสังคมมากกว่า ผู้ก่อตั้ง คือแม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต (พ.ศ.๒๕๔๕) ผู้ก่อตั้งไม่ได้เน้นการทำงานโดยใช้แนวคิดเรื่องความเป็นเพศเสียทีเดียว^{๖๘} แต่มีเป้าหมายหลักอยู่ที่สังคมและชุมชน รวมทั้งการปฏิบัติธรรมตามหลักเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^{๖๙}

^{๖๓}“สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.apsw-thailand.org/nun_th.htm (๖ เมษายน ๒๕๕๕).

^{๖๔}สุชสันต์ จันทะโชโต, “การศึกษาวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย : กรณีศึกษาการพัฒนาองค์กรและการพัฒนาสถานภาพแม่ชีไทยในมิติของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๙๖-๑๒๐.

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน มาจอร์รี่ มือคะ, “เพศวิถีของผู้หญิง ในวาทกรรมไทยเกี่ยวกับแม่ชี”, ใน อมรา พงศาพิชญ์, หน้า ๖๑-๘๘.

^{๖๖}แม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต, *สาวิกา*, (กรุงเทพมหานคร : แพลนพรีนซ์ตีง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๖๗}แม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต, *เพื่อนนอกเพื่อนใน*, (กรุงเทพมหานคร : สามสีการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐-๕๑ และ ฐิติรัตน์ รัชชใจตรง, “ศึกษาการใช้ยานาปานาสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๖๘}พิจารณาจากโครงการที่แม่ชีคັນสนีย์จัดทำอาทิ โครงการบ้านสายสัมพันธ์, โครงการจิตประภัสสรตั้งแต่นอนอยู่ในครรภ์, โครงการสาวิกาสิกขาถ้อย เป็นต้น กลุ่มเป้าหมายหลักล้วนเป็นกลุ่มสตรีเพศ ดูเพิ่มใน สโรชา คุณาธิปพงษ์, “การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสตรีตามทัศนะของแม่ชีคັນสนีย์ เสถียรสุต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๗-๑๒๕.

^{๖๙}ฐิติรัตน์ รัชชใจตรง, “ศึกษาการใช้ยานาปานาสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน”, หน้า ๕๖-๕๗.

เสถียรธรรมสถานก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐ ภายใต้ความอนุเคราะห์จาก “กองทุนเสถียรธรรม” เพื่อส่งเสริมให้มีการศึกษาระบบ ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมะ แก่เพื่อนมนุษย์ ให้ได้รับความสงบ เย็น ความผ่อนคลายเบิกบาน ทั้งผู้ใหญ่ เด็ก หนุ่มสาว ในลักษณะรูปแบบที่แตกต่างกัน^{๗๐} ได้เริ่มดำเนินงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะเด็ก สตรี และนักบวช ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๑ โดยใช้หลักพุทธธรรมนำสังคม ตลอดระยะเวลากว่า ๒๐ ปี เสถียรธรรมสถานได้กลายเป็น แหล่งการเรียนรู้ งานสร้างชีวิตในทุกระดับ นับตั้งแต่ปัจเจกไปจนถึงระดับสากล ในภาระงานและกิจกรรมต่าง ๆ เช่นโครงการบ้านสายสัมพันธ์และป้องกันเชิงรุก ในโครงการประภัสสรตั้งแต่นอนอยู่ในครรภ์ โครงการบ้านสายสัมพันธ์ โครงการศิลปะการพัฒนาคูณภาพชีวิตด้วยอานาปานสติ โครงการอนุสาวรีย์ความดี ความงาม และความจริง โครงการจิตประภัสสรตั้งแต่นอนอยู่ในครรภ์ เป็นต้น รวมทั้งร่วมก่อตั้ง The Global : Peace Initiative of Women กับสตรีอีก ๖๐ ประเทศ เพื่อการทำงานช่วยเหลือสตรีและเยาวชนเรื่องสันติภาพโลก รวมทั้งทำงานรณรงค์ในการยุติความรุนแรงเพื่อนำไปสู่สันติภาพ^{๗๑} จนกระทั่งมีนักสารคดีจากต่างประเทศมาถ่ายทำในเรื่อง A Walk of Wisdom

ด้วยบทบาทการทำงานเพื่อสังคม ทำให้แม่ชีได้รับรางวัล Spiritual Leadership Award ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้กับผู้ที่ทำงานเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในฐานะผู้ยุติความรุนแรงในเด็กและสตรี และการพัฒนาจิตผู้นำทางจิตวิญญาณและสันติภาพโลก พร้อมกับผู้นำที่มีคุณูปการต่อโลก ท่านอื่น ๆ เช่น องค์ดาไลลามะ เป็นต้น

นอกจากนี้ เสถียรธรรมสถาน ยังได้ก่อตั้งสาวิกาสิกขาลัย เพื่อให้เป็นสถาบันการศึกษาสำหรับผู้หญิง นักบวชหญิง และฆราวาสทั่วไปที่ต้องการ การศึกษาหลักสูตรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภายใต้การกำกับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเริ่มเปิดโครงการปริญญาโทปีการศึกษา ๒๕๕๑ คือ หลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและศิลปะแห่งชีวิต ซึ่งจะใช้เวลาในการเรียนประมาณ ๒ ปี เฉพาะวันเสาร์/อาทิตย์ โดยอาจารย์ผู้สอนจะเป็นนักวิชาการ นักบวช พระ แม่ชี ผู้มีประสบการณ์ด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี หมุนเวียนกันมาถ่ายทอดวิชาความรู้ นอกจากนี้ ยังมีโครงการที่จะพัฒนาหลักสูตรที่สูงขึ้นถึงระดับ ปริญญาเอกและหลักสูตรนานาชาติ

ในส่วนกลุ่มสตรีเพศในบทบาทของแม่ชีอาจมีกลุ่มหรือบุคคลอื่น ๆ ที่สะท้อนภาพลักษณ์ของสตรี ที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ดังกรณีคุณหญิงแม่ชีชินนิษฐา ศรีวิเชียร หรือสตรีเพศแม่ชีกับบทบาทการระดมทุน ที่แม่ชีจะนำไปทำประโยชน์ ผ่านวิธีทางความเชื่อ อิทธิฤทธิ์ ดังกรณี แม่ชีศพร เทวาทิศักดิ์ธรรม แห่งวัดพิชัยญาติการาม แม่ชีมนิรา เขตภูเขียว ซึ่งปัจจุบันได้บวชเป็นภิกษุณีแล้ว^{๗๒} ทั้ง ๒ ท่านหลัง มุมหนึ่งเป็นการสะท้อนภาพลักษณ์ของตนบุญผ่านความเป็นแม่ชี ในอีกมุมหนึ่งเป็นการสะท้อนภาพลักษณ์เชิงปัจเจก ที่สัมพันธ์กับการทำให้เชื่อ หรือศรัทธา โดยมีการบริจาคนับเป็นเครื่องตอบแทน แต่ในขณะเดียวกัน ภาพลักษณ์แม่ชีในแบบของ “ผู้วิเศษ” ก็เกิดขึ้นไม่แตกต่างจากพระสงฆ์ในภาพของผู้ชาย ความหมายหนึ่งอาจแปลได้ว่า “สตรี” กับบทบาททางศาสนาได้รับการยอมรับ ที่ไม่แตกต่างกับผู้ชายแม้จะเป็นส่วนน้อยก็ตาม ทั้งยังสะท้อนภาพลักษณ์ของนักบวช หรือผู้ถือศีลในเพศของสตรีด้วย

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๗๑} ใน แผลงปอปักม่วง. “ตัดวงจรแห่งความรุนแรง”, ในสาวิกา, ฉบับที่ ๖๕ ปีที่ ๗ (๒๕๔๗) : ๔๒-๕๑.

^{๗๒} มงคล เนินอุไร, *ชีวประวัติแม่ชีมนิรา เขตภูเขียว (อาจารย์แม่)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิตยสารโลกทิพย์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๙-๙๙.

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความเป็นเพศที่ปรากฏในเพศสถานะของแม่ ซึ่งส่วนใหญ่มีแนวโน้มทิศทางที่ส่งเสริมให้สตรีเพศได้เข้ามามีพื้นที่ทางศาสนา แต่ในเวลาเดียวกัน ภาพลักษณ์ดังกล่าว แม่จะได้รับการยอมรับในเชิงสังคม แต่ก็ยังเป็นประเด็นถกเถียงกันอยู่ต่อ “สิทธิ” พื้นที่ของความเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาของกลุ่มแม่ชี แม่จะมีหลายกลุ่มองค์กรพยายามที่จะทำให้แม่ชีเป็นนักบวชผ่านกระบวนการทางกฎหมายก็ตาม ซึ่งก็ยังคงเป็นประเด็นที่ต้องติดตามดูกันต่อไป

๓. กลุ่มสตรีเพศในฐานะ “อุบาสิกา” ผู้ทำงานทางด้านพระพุทธศาสนา หรือสตรีกับการมีบทบาททางศาสนาที่มีอยู่ในสังคมไทย บางท่านเลือกเส้นทางชีวิตเช่นนักบวช ภริณี แม่ชี หรือภิกษุณี บางท่านใช้การปฏิบัติในฐานะ “อุบาสิกา” ที่หมายถึง สตรีที่ทำงานและมีบทบาทร่วมทางศาสนาในสังคมไทย โดยภาพลักษณ์การทำงาน ไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยความเป็นเพศ แต่การทำงานส่งผลโดยรวมต่อ ศาสนา และมีภาพของ “สตรี” เพศในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา และเป็นปรากฏการณ์ต่อสังคมในภาพกว้าง ๆ ซึ่งยกเป็นกรณีศึกษา ได้ดังนี้

ก. มหาอุบาสิกา ดร.บงกช สิทธิพล เกาะแตนมหามงคล จังหวัดกาญจนบุรี หรือที่ชาวต่างชาติรู้จักกันนามใน มหาอุบาสิกา ดร.บงกช สิทธิพล^{๗๓} เป็นอีกบุคคลหนึ่ง ที่ถึงไม่ได้เน้นด้วยความเป็น “เพศ” เช่นเดียวกับกลุ่มภิกษุณี หรือ กลุ่มของสถาบันแม่ชีไทย แต่เพราะภาพลักษณ์ของความเป็นสตรีเพศ ภาพที่ปรากฏต่อสาธารณะ จึงเป็นประเด็นขับเคลื่อนด้วยเพศ แม้ “เกาะแตนมหามงคล จะอยู่ในความรับรู้ของคนไทยอย่างจำกัดก็ตาม แต่บทบาทและการทำงานยังคงดำเนินต่อไป^{๗๔}

ในหนังสือ Mahaupasika Dr.Bongkot Sitthipol : The Extraordinary Light of Peace ให้ข้อมูลไว้ว่า เกิดในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๙๗ ที่รัฐประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี แต่เดิมเป็นครูสอนและเจ้าของโรงเรียนเสริมสวย “บงกช” ^{๗๕} ต่อมาเข้าสู่พระพุทธศาสนา ทั้งปฏิบัติเอง และในเวลาเดียวกันก็เป็นผู้ทำกิจกรรมในนามของหญิงไทย ชาวพุทธไทย และพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

งานที่แม่ชีบงกชทำคือ “การศึกษานอกระบบเพื่อสันติภาพ” (Non-Formal Education for Peace)^{๗๖} ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ และให้รางวัลในฐานะเป็นผู้ทำประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง และนำไปสู่การมอบรางวัลต่าง ๆ จำนวนมาก^{๗๗} โดยภาระงานที่ยกมาเป็นกรณีศึกษาได้แก่

^{๗๓}Buddha Priya Bhikshu, Mahaupasika Dr.Bongkot Sitthipol The Extraordinary Light of Peace, (Kolkata, India : Priyanka Printers, 2005).

^{๗๔}ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชฺฌ์, “สตรีไทยคนแรกกับรางวัลสันติภาพ ดร.อัมเบดการ์,” ใน คอลัมน์หน้าต่างความจริง, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. ฉบับประจำวันอาทิตย์ (ที่ ๘ มกราคม ๒๕๕๙) : หน้า ๖.

^{๗๕} Buddha Priya Bhikshu. Dr.Bongkot Sitthipol : Life dedicated to World Peace. (Kolkata, India : Priyanka Printers, 2005), p.21.

^{๗๖} Dr.Buddha Priya Mahathera. Dr.Bongkot Sitthipol : Life dedicated to World Peace. (Kolkata, India : Priyanka Printers,2005), pp.189-231.

^{๗๗}(1) World Peace Messenger Award , United States of America (2) Physician of the New Millennium ,Canada (3) The Noblest Teacher of Mind Development for International Peace and International Award for Protection of Environment ,Spain (4) Atish Dipankar Peace Award and Bangladesh Samgharaj Bhikshu Mahasabha Award for Peace, Bangladesh (5) Mahatma Gandhi Memorial Award for Non-Violence&Peace,Nigeria [๖] Paix Excellence et Honneur , Ivory Coast (# 7-16), Dr.Buddha Priya Mahathera, Dr.Bongkot Sitthipol : Life dedicated to World Peace, pp.189-231.

พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย Buddhist Innovation for Developing Thailand การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 ระดับนานาชาติครั้งที่ 2, 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น The 4th National and the 2nd International Conferences 2017 Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen campus, 31 march 2017

๑. ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล จ.กาญจนบุรี โดยมีพระสงฆ์และอุบาสกมาปฏิบัติอยู่ที่เกาะพระอาทิตย์ โดยซีและอุบาสิกาจะปฏิบัติอยู่ที่เกาะพระจันทร์ การปฏิบัติคล้าย ๆ สถานปฏิบัติธรรมทั่ว ๆ ไป บริเวณรอบ ๆ รมริน เหมาะแก่การปฏิบัติ เช่น รมริน สวยงาม เหมาะและเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม

๒. ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล “สวัสดี” ที่ประเทศอินเดีย โดยอุบาสิกาบงกชและสาธุศิษย์ได้บุกเบิกมาเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี บนผืนดินกว่า ๑๕๐ เอเคอร์ รอบ ๆ ซากวัดพระเชตะวันมหาวิหาร ปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น ถึง ๙,๙๙๙ ต้น การก่อสร้างพระพุทธรูปปางประทานพรชื่อว่า “พระพุทธรูปมหามงคลชัย มหาเมตตาธรรม ปะทานพร เพื่อสันติภาพโลก” ขนาดหน้าตักกว้าง ๙.๙๙ เมตร สูง ๑๕ เมตร ความสูงจากฐานถึงยอดพระมหาเศวต ๓๓ เมตร มีอาคารขนาดใหญ่ สถาปัตยกรรมแบบไทยอันวิจิตรถึง ๕ หลัง ภายในอาคาร ปลูกด้วยหินอ่อนอย่างดี เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญสมาธิภาวนา ปัจจุบันชาวพุทธนานาชาติ มาจาริกแสวงบุญ ณ “แดนมหามงคลชัย” เมืองสาวัตถี นับได้กว่า ๑๐ ล้านคน จากกว่า ๑๐๐ ประเทศ

มหาอุบาสิกา ดร.บงกช สิทธิผล ได้รับรางวัล “สตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนาแห่งโลก” เนื่องในโอกาสวันสตรีสากลแห่งสหประชาชาติ ประจำปี พ.ศ.๒๕๔๗ รางวัล “รัตนบงกชมหาเมตตาธรรมอาจารย์” จากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก (World Buddhist University) และดุฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (Doctor of Tripitaka) จากสภาคณะสงฆ์แห่งอินเดีย ในปีเดียวกัน และล่าสุดได้รับรางวัล “สันติภาพนานาชาติ ดร.อัมเบตการ์” ประจำปี พ.ศ.๒๕๔๘ ในฐานะผู้สร้างสันติภาพแก่โลก โดยการสืบสานเจตนารมณ์ของ ดร.อัมเบตการ์ในการนำพระพุทธศาสนากลับคืนสู่อินเดีย ณ เมืองสาวัตถี ดินแดนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ยาวนานที่สุดในพุทธประวัติ”^{๗๘}

บทบาทของอุบาสิกาบงกช สิทธิผล สตรีที่มีภาพลักษณ์เช่นนักบวชในพระพุทธศาสนา ที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ในภาพรวม ในเวลาเดียวกันยังมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกต่อกลุ่มสตรี ที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการยอมรับและนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติตามกันในวงกว้าง

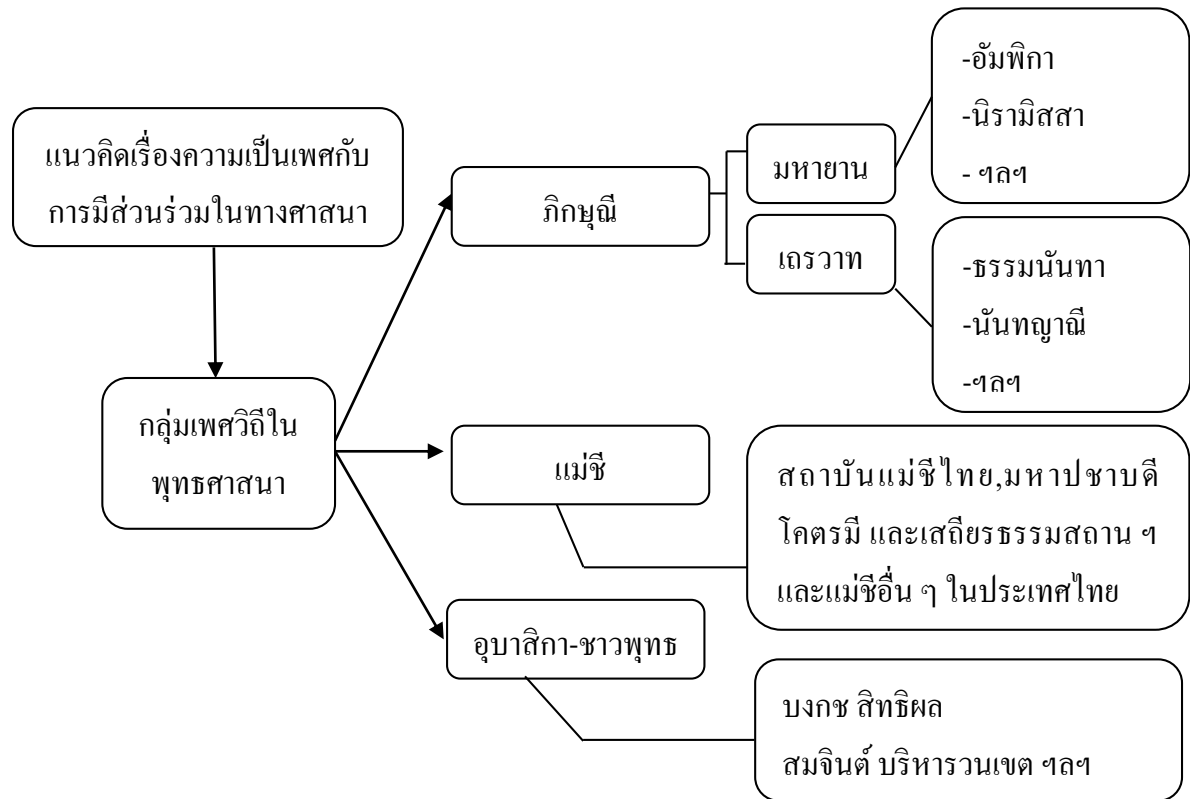
ข. กลุ่มมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา หรือบทบาทของอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนา มีตำแหน่งเป็นประธานกรรมการมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ที่มีเป้าหมายเพื่อการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทางสื่อชนิดต่าง ๆ ที่นับเป็นปรากฏการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดกับบทบาทของสตรีก็งานเผยแผ่ อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ เกิดวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ที่จังหวัดอุบลราชธานี เริ่มศึกษาพระอภิธรรมที่พุทธสมาคม ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ กับอาจารย์ แนบ มหานิรันดร์ อาจารย์บุญมี เมธางกูร คุณพระชาญบรรณกิจ คุณหญิงระเบียบ สุนทรลิขิต จากนั้นก็ได้ศึกษาพระธรรมจากพระไตรปิฎก และอรรถกถาตลอดมา โดยอาศัยความอนุเคราะห์ของพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิแห่งสภาการศึกษาามกุฏราชวิทยาลัย เป็นผู้แปลภาษาบาลีและให้คำแนะนำ

บทบาทที่โดดเด่น คือ การตั้งมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา และทำการเผยแผ่แนวความรู้เกี่ยวกับอภิธรรม ทางสื่อชนิดต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยู และโทรทัศน์^{๗๙} แม้จะเป็นการทำงานในกลุ่มเล็ก ๆ แต่ในเวลาเดียวกันได้กลายเป็นฐานบ่มเพาะต่อภาระงานทางด้านพระพุทธศาสนาในองค์กรวมใน

^{๗๘} ดร.ทวีวัฒน์ ปุณทริกวินวัฒน์, “สตรีไทยคนแรกกับรางวัลสันติภาพ ดร.อัมเบตการ์,” ใน คอลัมน์หน้าต่างความจริง, **หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน**. ฉบับประจำวันอาทิตย์ (๘ มกราคม ๒๕๔๙) : ๖.

^{๗๙} ปัจจุบันอาจารย์สุจินต์ได้บรรยายพระอภิธรรมเป็นประจำที่ มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา และมีการบันทึกเทปเพื่อนำออกอากาศในรายการ “บ้านอัมมะ” ทาง สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย และสถานีวิทยุในกรุงเทพและต่างจังหวัด [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammadhome.com/> (๒๒ กันยายน ๒๕๕๔).

วงกว้าง^{๔๐} ซึ่งทำให้เกิดการตื่นตัวต่อการศึกษาอิทธิธรรมกันมากขึ้น ทั้งยังได้สะท้อนภาพของสตรีเพศกับการทำงานเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือบริษัท ๔ ในส่วนของอุบาสิกา สตรีเพศที่ทำงานเพื่อการเผยแผ่ นับเป็นปรากฏการณ์ทางพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งในสังคมไทย ^{๔๑} ที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา



ภาพที่ ๒ สตรีเพศกับบทบาทการเข้ามามีส่วนกับการทำงานเชิงศาสนาในประเทศไทย

กลุ่มผู้หญิงที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาโดยใช้มิติด้านความเป็นเพศสื่อสารต่อสาธารณะ นับแต่ภิกษุณี แม่ชี และอุบาสิกาแล้ว ยังมีบุคคลตัวอย่างที่ไม่ได้นำมาศึกษาโดยตรง แต่มีบทบาทในฐานะผู้นำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแข็งขัน อาทิ อุบาสิกา รัฐจวน อินทรกำแหง, ก.เขาสวนหลวง, คุณแม่สิริกกรินชัย จิตินาถ ณ พัทลุง (เข็มทิศชีวิต) ท่านเหล่านี้มีวัตรปฏิบัติตั้งตงามและสอนธรรมะแก่ผู้หญิงและบุคคลทั่วไป สิกขมาตุ เป็นนักบวชหญิงของชุมชนอโศก ถือศีล ๑๐ นุ่งสีน้ำตาล ห่มเทา จำกัดจำนวนเพียงหนึ่งในสี่ของนักบวชชายหรือสมณะ ภิกษุณี ปัจจุบันมีภิกษุณีชาวไทยที่ไปบวชจากต่างประเทศประมาณ ๓๐ รูป แต่มีได้อยู่ปฏิบัติเป็นสังฆะร่วมกัน และแม่ชี โดยท่านได้กระทำแล้วในการปฏิบัติตนสละชีวิตทางโลกเข้าสู่ทางธรรม บวชเพื่อเกิดใหม่ในบวรพระพุทธศาสนา^{๔๒} ถึงจะไม่ได้ขับเคลื่อนกลุ่มของตนเองในนามของเพศภาวะ

^{๔๐}บุสวงค์ ชาวกัมพูชา ศิษย์อาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ที่ฟังรายการวิทยุ (ภาษาไทย) จากการเผยแผ่อิทธิธรรมฟังจนเข้าใจและปฏิบัติธรรมจนเป็นนักเผยแผ่ที่มีชื่อเสียงในกัมพูชา ใน Klot Thyda, **Buddhism in Cambodia**, (Phnom Pehn : Buddhist Institute, 2001), (Khmer Language).

^{๔๑}พระธรรมา นธิปถโย (พลกรรม), **บทบาทของอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ในการเผยแผ่ พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๒}อารยา พยุงพงศ์ “นักบวชหญิงกับสังคัมสมัยใหม่” ในเสขิธรรม ฉบับ ๕๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.skyd.org/html/sekhi/41/nun.html> (๒๒ กันยายน ๒๕๕๓).

เพื่อเรียกร้องการมีอยู่หรือสิทธิการ “เป็น” ตามเงื่อนไขในเชิงรูปแบบของพระพุทธศาสนา แต่ภาวะแห่งเพศที่ปรากฏก็ทำให้เกิดความเข้าใจในเชิงของเพศอยู่ ส่วนกลุ่มหลัง เป็นเพียงผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริงแท้ในทางพุทธธรรม ถึงไม่นำเพศภาวะมาเป็นประเด็นในข้อเรียกร้อง แต่ก็ใช้เพศภาวะในการเข้าหาธรรมที่สังคมนิยมหรือจำกัดไว้ให้ ด้วยการปฏิบัติ “บวชใจ” และทำหน้าที่ของอุบาสิกผู้มั่นคงในพระรัตนตรัย พร้อมทั้งเป็นผู้ปฏิบัติ และเผยแผ่อย่างแข็งขัน

ในมิติวัฒนธรรมของสังคมตามแนวพุทธ พระไพศาล วิสาโลมองว่า ผู้หญิงที่มีภาวะบ่งบอกถึงความเป็นเพศสภาพ ได้มีพื้นที่มากขึ้น ๆ ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ เช่น มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าสำนักซึ่งได้รับความนิยมน้อย่างกว้างขวาง เป็นอาจารย์สอนปริยัติและกรรมฐาน ทั้งในรูปแบบแม่ชี และคฤหัสถ์ ทั้งมีแนวโน้มว่า จะมีบทบาทและสถานภาพสูงขึ้น และมีแนวโน้มที่จะมีการผลักดันให้มีภิกษุณีแบบเถรวาทในเมืองไทยอย่างเข้มข้นขึ้น แม้ว่าคณะสงฆ์ไทยจะไม่ยอมรับ แต่หากสังคมชาวพุทธทั่วไปยอมรับ ภิกษุณีบริษัท (หรือกลุ่มเพศภาวะอื่นใดที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา-ผู้เขียน) ก็มีใช้สิ่งที่จะปฏิเสธได้อีกต่อไป^{๘๓}

ความขัดกันในความเป็นเพศต่อพื้นที่ทางศาสนา

ความเป็นเพศของกลุ่มผู้หญิง นัยหนึ่งเป็นความขัดกันในประเด็นทางศาสนา การตีความ หรือหลักกฎหมาย อาทิกฎกสิกขา มีประเด็นในเรื่องการยอมรับตามพระธรรมวินัย โดยมีเกณฑ์ในเรื่อง “วินัย” อันเป็นข้อบัญญัติห้ามสำหรับภิกษุณี ว่าไม่เคยมีหรือไม่เกิดขึ้นในสังคม เราจึงเห็นภาพการปะทะทางความคิด ภิกษุณีผ่านสื่อ ในบางครั้งและบางโอกาส ตามแต่การเกิดขึ้น หรือการพยายาม “บรรจุ” คำว่าภิกษุณี ในฐานะ “คณะสงฆ์อื่น” ในกฎหมาย พรบ.คณะสงฆ์ ๒๕๐๕ เพื่อให้มีศักดิ์ตามกฎหมาย แต่ก็ยังเป็นเพียงแนวคิดซึ่งไม่มีผลในทางปฏิบัติแต่อย่างใด ในส่วนของแม่ชีเองยังมีข้อขัดแย้งในเรื่องสถานะทางกฎหมาย การยอมรับในประเทศมีอยู่และเกิดขึ้น แต่ด้วยเงื่อนไขหรือวิถีของการปฏิบัติที่เป็นไปหรือมีเป้าหมายเพื่อ การให้เกิดขึ้นในกรณีประเด็นทางศาสนา ประเด็นความขัดแย้งต่อประเด็นกับผู้หญิงกับศาสนาในสังคมไทย อาจชัดเจนเฉพาะกลุ่มสตรีเพศกับภาวะของความเป็นภิกษุณี ซึ่งมีประเด็นความขัดกันในเรื่องการตีความ และมุมมองต่อการใช้พระธรรมวินัย ในเรื่องเรื่องใดเรื่องหนึ่งในประเด็นเรื่องเพศ ความเป็นเพศ และการใช้เงื่อนไขของเพศสภาพมาเป็นตัวอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างที่ปรากฏ กรณีของกลุ่มภิกษุณีที่ปรากฏอยู่นับแต่อดีต ซึ่งต้องหาแนวทางในการแก้ไข หรือป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น

โดยแนวทางของการออกจากความขัดแย้งนี้ มีแนวทางหลักคือการส่งเสริมให้มีการพูดคุยหาทางออกผ่านการสมมติ “ซันสมมติ” ตามหลัก “อนุวัตตามบ้านเมือง” การยอมรับหลักการ “มหาปเทศ 4” ที่เป็นช่องทางในการตีความผ่านพระธรรมวินัย โดยยังต้องยึดโยงอยู่กับพระธรรมวินัย ในความหมายคือ อาจมีการยอมรับต่อการบวช ยกย่องสถานะนักบวชผ่านกฎหมาย หรือการออกกฎหมาย หรือสร้างกลไกเปิดพื้นที่ให้กับสตรีเพศได้มีบทบาททางศาสนาผ่านสถานะแม่ชี หรืออุบาสิกาที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาเป็นต้น ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นกลไกให้การทำงานในแบบสตรีเพศหรือผู้หญิงกับศาสนาได้ทำงานร่วมกันในพุทธบริษัท “ภิกษุ-สามเณร-ภิกษุณี-แม่ชี-อุบาสก-อุบาสิกา” อย่างมีเป้าหมายและมีความหมายเป็นการทำงานในเชิงสังเคราะห์อย่างเหมาะสม ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง^{๘๔} นักวิชาการ ได้ให้ทัศนะว่า “ผู้หญิงมีบทบาทในการศึกษาศาสนา เพราะปัจจุบันวัดส่วนใหญ่อยู่ได้ด้วยผู้หญิง เพราะผู้หญิงเป็นคน

^{๘๓} พระไพศาล วิสาโล, แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนรักษัธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙๐-๑๙๓.

^{๘๔} ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสง, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2560, ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ทำบุญ” ในความหมายคือผู้หญิงมีบทบาทและความสำคัญในการทำงานเพื่อศาสนาได้เพียงแต่ให้โอกาสหรือส่งเสริมบทบาทอย่างเหมาะสมภายใต้เกณฑ์/กฎที่ต้องสอดคล้องตามพระธรรมวินัยผู้หญิงก็สามารถเป็นส่วนหนึ่งในการเติมเต็มพุทธบริษัทให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นได้

สรุป

การแสวงหาพื้นที่ หรือรื้อฟื้นสิทธิสตรี ต่อการบวชเป็นภิกษุณีในไทยนั้น มีความซับซ้อนหลายกรณี นับตั้งแต่พระธรรมวินัย กฎหมายคณะสงฆ์ และรัฐธรรมนูญอันว่าด้วยสิทธิความเชื่อ และสิทธิสตรี ซึ่งในความเป็นจริงยากที่จะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นเอกภาพ ที่จะให้สตรีมีสิทธิทัดเทียมกับบุรุษเพศต่อประเด็นการบวชในสังคมไทย แต่เมื่อพิจารณาในภาพรวมตามแผนภาพที่ ๑ จะสะท้อนความจริงเกี่ยวกับสตรีกับศาสนาได้ว่า จะยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนสังคมในภาพรวม ทั้งมีแนวโน้ม ที่จะได้รับการยอมรับ ให้การสนับสนุนมากขึ้นของกลุ่มสตรีเพศในภาพลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี แม่ชี หรือ อุบาสิกา ที่จะทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาโดยข้ามความเป็น “เพศ” หมายถึง ให้การยอมรับต่อตัวหลักการ หลักธรรมคำสอน และนำไปสู่การนำหลักปฏิบัติไปปฏิบัติอย่างเข้าใจ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนโดยไม่มีความเป็นอื่น มองถึงเพียงความเป็นพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสังคมไทย

ดังนั้น ความเหมือนของกลุ่มผู้หญิงกับศาสนา คือ (๑) เป็นกลุ่มผู้หญิงหรือแนวคิดที่สนับสนุนเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิง (๒) ใช้ความเป็นสตรีในการเข้ามามีส่วนร่วมกับศาสนา (๓) ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาในลักษณะต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม (๔) มีแนวคิดเรื่องผู้หญิง เพศหญิง หรือความเป็นผู้หญิง กับความเกี่ยวข้องทางศาสนาอย่างมีนัยยะ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเป็นพุทธใหม่ของกลุ่มสตรีเกิดจากความเป็นเพศ และใช้ความเป็นเพศนั้นมีส่วนร่วมและสร้างมิติที่เกาะเกี่ยวอยู่กับศาสนาอย่างที่ปรากฏเป็นกลุ่มในกรณีศึกษาที่ปรากฏ ซึ่งจะนับเป็นปรากฏการณ์ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งเชื่อว่าจะมีผลเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อความเป็นพระพุทธศาสนาในองค์กรรวมต่อไป

บรรณานุกรม

๑.หนังสือ

กรมพระนเรศวริยวราธิราชธรรมาธิบดี, พระราชพงศาวดารพม่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, นนทบุรี: ศรีปัญญา. ๒๕๕๐.

ฉัตรสุมาลย์, สืบสานและเติมเต็ม เรื่องราวของภิกษุณีวันวาน และวันนี้, เชียงใหม่ : วนิดาเพลส. ๒๕๕๑.

ฉิ่ง-บัณฑิตสด์ ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ ๓, นนทบุรี : ศรีปัญญา. ๒๕๔๙.

ทองย้อย แสงสินชัย. เหตุเกิด พ.ศ. 2545 : ตอบปัญหาเหตุเกิด พ.ศ. 1 ของพระมโน เมตตานนโท

กรณีปฐมสังคายนา/ภิกษุณีสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๔๖

ธีรยุทธ บุญมี. ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม.

กรุงเทพมหานคร : สายธาร. ๒๕๔๗.

นรินทร์ ภาชิต. แดงการณเรื่องสามเณรี วัตรนารีวงศ์. ฉลอง สุนทวณิชย์ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง. ๒๕๔๔.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ “หม่อมแอนนากับการเกิดใหม่” มติชนสุดสัปดาห์ (๓-๙ ธ.ค.๒๕๕๓, (๓๑) ๑๕๖๑ : ๒๐)

พรเพ็ญ อ้นตระกูล. อัจฉราพร กมุทพิสมัย บรรณาธิการ. ความเชื่อพระศรีอารีย์ และกบฏผู้มีบุญใน

สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์, ๒๕๒๗.

พระมโน เมตตานนโท. **เหตุเกิด พ.ศ.๑ : เล่ม ๒ วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาศาสนาและภิกษุณีสงฆ์.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระอาทิตย์, ๒๕๔๕.

พระระพิน พุทธิสารโร. “การศึกษาเชิงสำรวจขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย” ใน **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติโลก, รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗** เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, ๒๓-๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓. กรุงเทพมหานคร : เซ็นจูรี่. ๒๕๕๓.

พระอนันต์ เสนาจันทร์. **คำสอนเดียร์ถีย์.** กรุงเทพมหานคร : องค์การพิทักษ์พุทธศาสนา อภิธรรมมูลนิธิ. ๒๕๒๒.

พระธนาถ นิธิปญโญ (พลกรรม). **บทบาทของอาจารย์สุจินต์ บริหารวเขตต์ ในการเผยแผ่ พุทธธรรม.**

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา. ๒๕๔๘.

พระไพศาล วิสาโล. **แนวโน้มของพุทธศาสนาไทยในศตวรรษที่ ๒๑.** กรุงเทพมหานคร : กองทุนรักษัธรรม. ๒๕๔๔.

ภิกษุณีธัมมนันทา. **การสืบสายภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา.** กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม. ๒๕๔๔.

มงคล เนินอุไร. **ชีวประวัติแม่ชีมโนรา เขตภูเขาเขียว (อาจารย์แม่).** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์นิตยสารโลกทิพย์, ๒๕๕๑

มนตรี สิริโรจนานันท์ (สืบดวง). **สตรีในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556

มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์. **จดหมายเหตุลา ลูแบร์ : ราชอาณาจักรสยาม.** สันต์ ท.โกมลบุตร แปล.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. ๒๕๕๒.

แมลงปอปีกม่วง. “ตัดวงจรแห่งความรุนแรง”, ใน **สาวิกา, ฉบับที่ ๖๕ ปีที่ ๗ (๒๕๔๗) : ๔๒-๕๑.**

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด. **สาวิกา.** กรุงเทพมหานคร : แปลนพรัตน์ตั้ง. ๒๕๔๗.

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด. **เพื่อนนอกเพื่อนใน.** กรุงเทพมหานคร : สามสีการพิมพ์. ๒๕๔๐.

ริทธิ จันสอน (Ritti Janson). **ภิกษุณีวิกฤติโอกาส.** กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม. ๒๕๕๓.

วรมัย กบิลสิงห์. **พระธรรมกายนาวา. ธนบุรี :** โรงพิมพ์ลูกกำพร้าว. ๒๕๑๐.

วารณี โภคาพานิชวงศ์. กุลภา วจนะสาระ (แปล), “**พุทธศาสนาและมิติเรื่องเพศในสังคมไทย : วิจารณ์วิชาการกับความพยายามทบทวนใหม่**”, หน้า ๘๕-๙๙, ใน **อมรา พงศาพิชญ์, เพศสถานะและเพศวิถีในสังคมไทย,** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ส.ศิวรักษ์. **สีากับผ้าเหลือง และพรหมจรรย์ในสังคมบริโภคนิยมกับทางออกของคณะสงฆ์ไทย.**

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก. ๒๕๓๗.

สามเณรีธัมมนันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์). **คุยกับพระผู้หญิง.** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์พระอาทิตย์. ๒๕๔๔.

สุวิตา แสงสีหนาท. **นักบวชสตรีไทยในพระพุทธศาสนา : พลังขับเคลื่อนคุณธรรมสู่สังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). ๒๕๕๒.

๒.งานวิจัย วิทยานิพนธ์

ฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง. “ศึกษาการใช้อานาปานาสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๒๕๔๘.

ณชชา วาสิน. “การแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**

ดุขฎิบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ลลิตา ยาวังเสน, การต่อรองเชิงพื้นที่ของนักบวชหญิง: กรณีศึกษาสามเณรีในสำนักปฏิบัติธรรมหนึ่งใน

จังหวัดเชียงใหม่. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . ๒๕๕๑.

สมชาย ไมตรีและคณะ. “การศึกษาความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย”, **รายงานวิจัยฉบับ**

สมบูรณ์. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

สรโรชา คุณาธิปพงษ์. “การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสตรีตามทัศนะของแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

สุขสันต์ จันทะโชโต. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย : กรณีศึกษาการพัฒนา

องค์การและการพัฒนาสถานภาพแม่ชีไทยในมิติของพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุขฎิบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙.

โสภา อ่อนโอภาส และคณะ. “สตรีศึกษากลุ่มนอกแรงงาน : แม่ชี วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพุทธศาสนา”. **รายงาน**

วิจัย . โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. สนับสนุน

โดยสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๖.

โสภา อ่อนโอภาส . อภิชิต ศิวโรจน์. “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพระพุทธศาสนา”. **รายงานวิจัยย่อยฉบับ**

สมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย. ๒๕๔๖

๓.หนังสือภาษาต่างประเทศ

Buddha Priya Bhikshu. **Dr.Bongkot Sitthipol : Life dedicated to World Peace.** (Kolkata, India : Priyanka Printers, 2005), p.21.

Buddha Priya Mahathera. **Dr.Bongkot Sitthipol : Life dedicated to World Peace.**

(Kolkata, India : Ffp Priyanka Printers,2005), pp.189-231.

- Buddha Priya Bhikshu, **Mahaupasika Dr.Bongkot Sitthipol The Extraordinary Light of Peace**, (Kolkata, India : Priyanka Printers, 2005).
- Jim L.Taylor.“The New Buddhist Movment in Thailand : An Individualistic Revolution, Reform and Politic Dissonance, **Journal of Southeast Asian Studies** ,(March 1990).
- Klot Thyda, **Buddhism in Cambodia**, (Phnom Pehn : Buddhist Institute, 2001), (Khmer Language).
- Marja-Leena Heikkilä-Horn, **Buddhism with Open Eyes : Belief and Practice of Santi Askok**, Bangkok : Fah Apai Co.Ltd.1977.
- Peter A. Jackson. Buddhist, **Legistamation and Conflict, The Political Functoin of Urban Thai Buddhist**. (Singapore, 1989), pp 9-10.
- Ven.Phra Maha Somphong Santacitto. New Buddhist Movement in Thailand : Mainstream Socially Engage Buddhism ? **in Global Recovery The Buddhist Perspective. The 7th International Buddhist Conference, 23-25 May 2553/2010, Thailand.** pp.369-370.
- Rory Mackenzie, “New Budshist Movment in Thailand : Toward an Understand of Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke”, pp. 105-115.
- Roderick Mackenzie. An Analysis of the Wat Phra Dhammakaya and Santi Asoke Movements and their Approaches to Spiritual Development A Thesis Submitted in partial fulfillment of the requirement of the University of for the degree of Doctor of Philosophy. 2005.

๔.สัมภาษณ์

ศ.ดร.บุญทัน ดอกไธสงค์ “ศาสนากับการรองรับการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่”, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2560